

TEMMUZ 2020 / SAYI 53

www.gazeteduvar.com.tr

duvardibi

MELİŞHAN DEVRİM
ALİ DURAN TOPUZ
GÖKHAN TAN
METİN YEĞİN
ÜLKÜ DOĞANAY
MÜCAHİT BİLİCİ
İSLAM ÖZKAN
BAKİ TEZCAN
UMUT AZAK

AYASOFYA

Bu sayıda...

4

Tarih boyu kitle iletişim
aracı olarak Ayasofya

25

Umut Azak: Ayasofya,
Kemalist Batılılaşmayla
hesaplaşmanın son
kalesiydi

56

Ayasofya zaferi kime karşı
kazanıldı?

66

Ayasofya'da tarih yeniden
yazılırken

77

Ayasofya efsaneleri ve
AKP'nin aslına rücu'u

15

Hukuk kovanındaki siyasi taş: Ayasofya

46

Ayasofya'da 'düşman' ihtiyacı

60

Ayasofya'nın dirilişi: Sırada ne var?

71

Kültür savaşlarına kurban edilen
mabet Ayasofya

Yayın Tarihi: Temmuz 2020

Genel Yayın Yönetmeni: Ali Duran
Topuz

Yayına Hazırlayan: Özgür Akkaya

**AND Gazetecilik ve Yayıncılık, San.
ve Tic. A.Ş. adına Yayın Sahibi:** Vedat
Zencir

**İcra Kurulu Başkanı ve Sorumlu Yazı
İşleri Müdürü:** Ömer Araz

Katkıda Bulunanlar: Melishan Devrim,
Ali Duran Topuz, Gökhan Tan,
Metin Yeğin, Ülkü Doğanay,
Mücahit Bilici, İslam Özkan,
Baki Tezcan, Umut Azak ve
İrfan Aktan.

Yönetim Yeri: Maslak Mahallesi Ahi
Evrân Cad. Nazmi Akbacı İş Merkezi
233-234 Sarıyer/İstanbul Santral (212)
3463601, Faks (212) 3463635

Duvar Dibi Dergi'de yayımlanan yazı,
haber ve fotoğrafların her türlü telif
hakkı AND Gazetecilik ve Yayıncılık
Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir. İzin
alınmadan, kaynak gösterilmeden ve
link verilmeden iktibas edilemez.

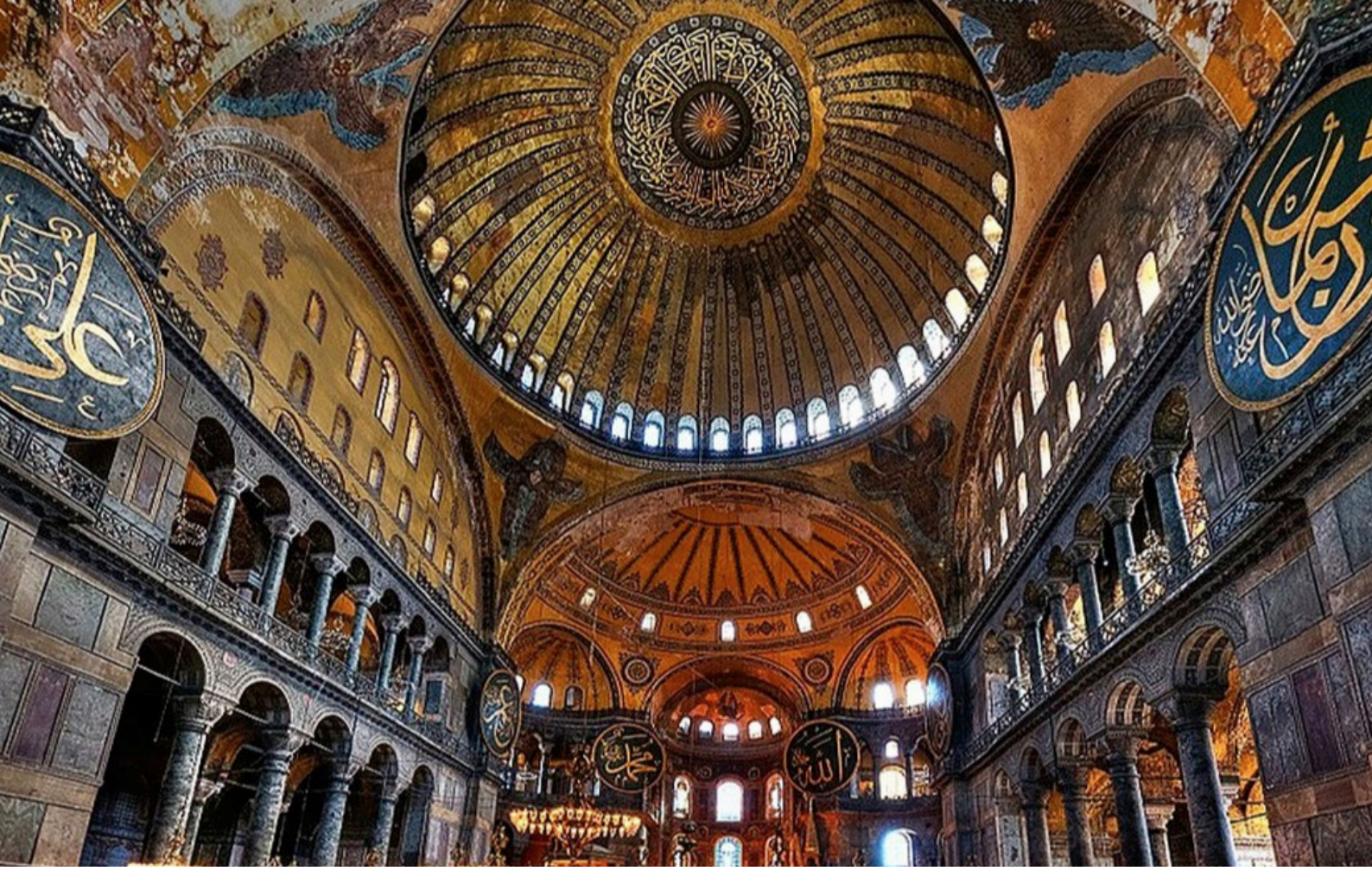
<https://gazeteduvar.com.tr>
info@gazeteduvar.com.tr

© 2020 Gazete Duvar

Merhaba,

Gazete Duvar'ın enformatik içeriklerin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli düşünsel, uzmanlığa dayalı metinler sunma gayretinin ürünlerini Duvardibi'nde derlemeye devam ediyoruz. Ayasofya, siyasi iktidar eliyle gündem haline getirildi. Müzenin, camiye dönüştürülmesinin siyasi ve sosyolojik önemini anlatan yazılarla yeni sayımızı oluşturduk. Elli üçüncü sayımız Melishan Devrim, Ali Duran Topuz, Gökhan Tan, Metin Yeğin, Ülkü Doğanay, Mücahit Bilici, İslam Özkan, Baki Tezcan'ın yazıları ve İrfan Aktan'ın Umut Azak ile röportajından oluştu.

Gayret bizden himmet okurdan... İyi okumalar.

Tarih boyu kitle iletişim aracı olarak Ayasofya

Bugün yeniden camiye çevrilen Ayasofya, aslında Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir 'protokol' yapısıydı. Fatih Sultan Mehmet dahil olmak üzere her sultan, Ayasofya ile yetinmeyip kendisi adına bir selatin cami yaptırarak İstanbul'a kendi varlığını kanıtlayan bir eser bıraktı. Osmanlı döneminde Ayasofya sürekli kullanılmıyordu, hatta ismini değiştirmeye bile gerek duymamıştı.

MELİSHAN DEVRİM

Bugün yeniden camiye çevrilen Ayasofya, aslında Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir 'protokol' yapısıydı. Fatih Sultan Mehmet dahil olmak üzere her sultan, Ayasofya ile yetinmeyip kendisi adına bir selatin cami yaptırarak İstanbul'a kendi varlığını kanıtlayan bir eser bıraktı.

Üsküp'teki hukuk fakültesi girişinde I. Justinyen...

"Bir neferdir bu zafer mabedinin mimarı.

*Ulu mabed! Seni ancak bu sabah anlıyorum;
Ben de bir varisin olmakla bugün mağrumum"*

Yahya Kemal Beyatlı/Süleymaniye'de Bayram Sabahı

Bazı tarihi anıtlar, sadece korunması gereken eserler değildir, aynı zamanda geçmiş kültürlerin dünyaya bakış açısını anlatan kitle iletişim araçlarıdır. Mimarlığın bir 'kitle iletişim aracı' (mass media) olarak açıklanması, sosyal bilimlerde nispeten yeni bir yaklaşım. Kitle iletişim aracı dediğimizde bugün, gazete ve televizyon gibi mecraları anlarız. Bunların olmadığı çağlarda ise mimari eserler yöneticilerin güçlerini göstermelerini sağlayan birer kitle iletişim aracıydı.

Etrafımızdaki tarihi eserlere bunların birer kitle iletişim aracı olduğunu düşünerek baktığımızda, gördüğümüz yapılar bize görselliklerinin ötesinde bir hikaye anlatmaya başlar. Örneğin İstanbul'un tarihi yarımada bölgesinde dolaştığımızda, her bir binanın başka bir sultanın dünyaya bakış açısını anlattığını görürsünüz.

Bugün müze olmaktan çıkarılıp yeniden cami statüsüne döndürülen Ayasofya, aslında Osmanlı İmparatorluğu açısından, gelenek olduğu üzere, zaferi simgelemek üzere cami yapılmıştı, çünkü Osmanlı fet-

Ayasofya, fetihten sonra camiye çevrilmiş olsa da Fatih'in bu yapıyı kullanmaktan hoşlanmadığı ve hemen kendi adına cami yaptırmaya başladığı bilinir.

hettiği kentlerde, kentin en büyük prestij yapısını camiye çevirip varlığını halka duyurur ama diğer yapılara dokunmazdı. İstanbul'daki diğer kiliseler de fetihten hemen sonra derhal camiye çevrilmedi. Fatih Sultan Mehmet dahil olmak üzere her sultan, Ayasofya ile yetinmeyip kendisi adına bir selatin cami yaptırmak için İstanbul'a kendi varlığını kanıtlayan bir eser bıraktı. Osmanlı döneminde Ayasofya sürekli kullanılmıyordu, sadece bir protokol yapısıydı, hatta 'kutsal bilgi' anlamına gelen ismini değiştirmeye bile gerek duyulmamıştı.

FATİH'E DAİR GERÇEKLERİ UNUTMAYALIM

Ayasofya, fetihten sonra camiye çevrilmiş olsa da Fatih'in bu yapıyı kullanmaktan hoşlanmadığı ve hemen kendi adına cami yaptırmaya başladığı bilinir. Fatih'ten sonraki sultanlar da özellikle gidip Ayasofya'da ibadet etmediler. Ayasofya, sadece başkent'in göbeğinde bu kadar büyük bir kilisenin varlığı, devletin imajına uygun olmadığı için camiye çevrildi çünkü bu yapı aynı zamanda bir 'kitle iletişim aracı'ydı. İstanbul alındığında, Ayasofya'nın içinde yaralı Bizans askerleri, kadınlar ve çocuklar vardı. Fatih, barbar bir hükümdar olmadığı için onlara kıyım yapmadı. Ama elbette kentin en büyük binasının kilise olarak kalması, uygun değildi. Ancak yine de Ayasofya'ya ilk minare, fetihten çok sonra, 1469'da tamamlanan Fatih Camii'nden bile sonra 1481'de eklendi.

Kiliseden camiye çevrilen yapıları incelediğinizde, bu yapıların cami haline getirilmesinin anlamının, 'vakıf' kavramı sayesinde Osmanlı'nın onarım yükünü üstlenmesi anlamına geldiğini görürsünüz.

Fatih dönemini araştıranların bildiği gibi, şehri alan padişah İstanbul'da bulunan birçok küçük kiliseyi olduğu gibi bıraktı. Semavi Eyice'nin İstanbul'un camiye çevrilen kiliseleri hakkında yaptığı araştırmalarda, kiliselerin tümünün aynı anda camiye çevrilmediği anlaşılmıştır. İstanbul fethedildi diye gayrimüslim cemaatler şehirden kovulmamış, aksine Fatih döneminde özellikle Cenevizlilerin ve Venediklilerin şehirde kalması ve şehrin ticari hayatının eskisi gibi devam etmesi için çaba gösterilmiştir.

Kiliseden camiye çevrilen yapıları incelediğinizde, bu yapıların cami haline getirilmesinin anlamının, 'vakıf' kavramı sayesinde Osmanlı'nın onarım yükünü üstlenmesi anlamına geldiğini görürsünüz. Yani bir kilisenin camiye çevrilmesinin bugün konumlandırıldığı şekliyle 'fetih' kavramıyla hiç ilgisi yoktur. İstanbul'daki çoğu kilise, bilinçli iskan politikalarıyla ortaya çıkan demografik değişimler yüzünden artık cemaatleri, yani bu binaya bakım yapacak kimse kalmayınca, bu yapıların vakıflar aracılığıyla onarılmasını sağlayabilmek amacıyla camiye çevrildiler.

KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK AYASOFYA NE ANLATIR?

Ayasofya'nın Bizans için ne anlattığını anlamak için, onu yaptıran imparatorun hayatına göz atalım. Ayasofya'yı inşa ettiren I. Justinyen, 527–565 arasında süren imparatorluğu döneminde, tıpkı bizdeki Kanuni Sultan Süleyman kadar güçlüydü. Roma

**Ayasofya'nın
Bizans için ne
anlattığını anlamak
için, onu yaptıran
imparatorun
hayatına göz atalım.**

İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra kurulan Batı Roma İmparatorluğu kuzeyden gelen saldırılar yüzünden 476'da yıkılmış durumdaydı. I. Justinyen iktidara geldiğinde, Roma İmparatorluğu'ndan geriye sadece Doğu Roma İmparatorluğu kalmıştı. I. Justinyen, eskiden Batı Roma'ya ait olan toprakları da hakimiyetine aldı. Kuzey Afrika ve İtalya'nın antik Roma bölgesinden İspanya'ya kadar ülkesini tek çatı altında toplamayı başardı. Bugün genelde 'Bizans' olarak bahsettiğimiz Doğu Roma İmparatorluğu, onun sayesinde yaklaşık 11. yüzyıla kadar İtalya'nın güneyinde hakimiyetini sürdürdü. I. Justinyen'in hakimiyetinde olmak demek, aynı hukuk sistemine tabi olmak demektir.

I. Justinyen'in en büyük başarısı fethettiği topraklar değildi. 529-534 arasında Roma kanunlarının toplanıp birleştirilerek yeniden yazılmasını sağlaması sayesinde ortaya çıkan "Corpus Juris Civilis", bugün bile pek çok ülkede modern sivil hukukun temelini oluşturur. Bu bilgiyi özellikle belirtiyorum çünkü I. Justinyen'i, Kanuni'ye bu anlamda benzetiyorum. Her ikisi de kendi dönemlerinde hukukun uygulanması ve toplumsal düzenin hukuk sayesinde sağlanması için çabalamış yöneticilerdi. Kendini yeni Roma imparatoru olarak tanımlayan Fatih'in bile Bizans hukukunu inceleyip Osmanlı hukukuna pek çok kanunu aktardığı inkar edilemez.

Peki I. Justinyen gibi Akdeniz'i fethetmiş koskoca bir imparator, neden başkentine Ayasofya kadar büyük bir yapı yaptırdı? Neden böyle bir 'kitle iletişimi'ne ihtiyaç duydu?

Bu noktada, I. Justinyen'in bugüne ulaşan kültürel mirası Ayasofya değildir, çağdaş hukukun pek çok temel ilkesini onun bir araya getirdiği kanunlara borçluyuz. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminin en güçlü sultanının da tıpkı I. Justinyen gibi, kanuna riayet eden biri olduğu için 'kanuni' unvanını taşıması tesadüf değildir.

Peki I. Justinyen gibi Akdeniz'i fethetmiş koskoca bir imparator, neden başkentine Ayasofya kadar büyük bir yapı yaptırdı? Neden böyle bir 'kitle iletişimi'ne ihtiyaç duydu? Bu soruya cevap vermek için, onun yaşadığı dönemin en büyük yapılarını düşünmemiz gerekir. Roma'da bulunan ve 'tüm tanrılar' anlamına gelen Pantheon, milattan sonra 113-125 arasında inşa edilmişti. Pagan tanrılara adanmış bu tapınak, bugün bile Antik Roma döneminden kalmış ve en iyi korunmuş binadır. Pantheon, 43 metre çapındaki kubbesiyle Ayasofya inşa edilene kadar Roma dünyasının en büyük yapısıydı. 2. yüzyıl gibi bir dönemde, bu kadar büyük bir kubbe yapmak kolay bir iş değildi. Kubbe, 6 metre kalınlığındaki duvarlara oturur ve kubbe ağırlı-

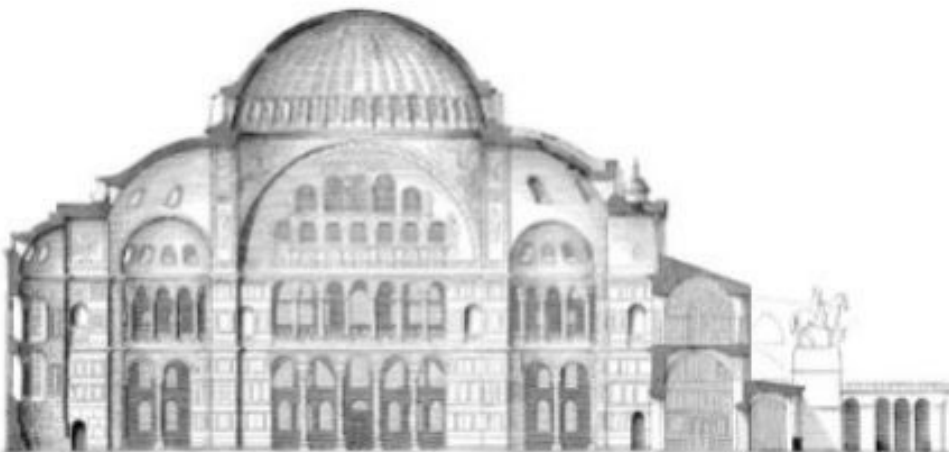
ğını hafifletmek için kubbe içi kasetler şeklinde oyulmuştur. 6 metrelik duvarlar olunca iç mekandaki kubbe aslında dışarıdan hiç görkemli şekilde algılanmaz, aksine basık görünür. Pantheon'un içine girdiğinizde ise mekanı bölen hiçbir sütun ve ayırım olmaması sayesinde, bu kadar büyük bir kubbenin nasıl bir ferahlık sunduğunu hissedersiniz. I. Justinyen, başarılarını simgelemesi için, pagan dönemin başarısını temsil eden Pantheon'dan daha görkemli, daha zarif ve daha büyük bir yapı istemişti. Ancak kitle iletişimi anlamında I. Justinyen Pantheon'u aşma isteği tam olarak yerine gelmedi, aksine bu hırsı fiyaskoya dönüştü.

43 metreye yaklaşan çaptaki bir kubbe, daha yüksek nasıl yapılabilirdi?

İMPARATORUN HAYAL KIRIKLIĞI

I. Justinyen'in mimarları, Tralleis'li Anthemius ve Milet'li Isidorus Pantheon'u aşmak zorundaydı. Henüz mimar ile mühendis ayrımının olmadığı bir çağda, önlerinde bir mühendislik problemi vardı. 43 metreye yaklaşan çaptaki bir kubbe, daha yüksek nasıl yapılabilirdi? O dönemin kilise mimarisinde henüz Gotik yapılarda gördüğümüz türden mimari çözümler yoktu. Sonunda Anthemius ve Isidorus, merkezi alanı örtecek büyük bir kubbenin yükünün, yanlarda iki yarım kubbe ve pandantiflerle kademeli olarak zemine aktarıldığı bir plan ürettiler. Bu planda, ortadaki en büyük kubbe 32,6 m çapındaydı ve yerden 54,8 m yükseklikteydi. Kısacası I. Justinyen'in istediği kadar yüksek ve geniş bir yapı yapmayı başardılar ama bu binada Pantheon'daki gibi tek bir kubbe kullanamadılar.

Solda Ayasofya kesiti, sağda Pantheon

I. Justinyen, 537'de Ayasofya'nın açılışını yaparken Pantheon'u aşan bir yapı yaptırdığı için kendisiyle gurur duymuş olabilir ama 563'te daha I. Justinyen halen iktidardayken büyük bir İstanbul depremi yaşandı ve Ayasofya'nın kubbesi içeri doğru çöktü.

I. Justinyen, 537'de Ayasofya'nın açılışını yaparken Pantheon'u aşan bir yapı yaptırdığı için kendisiyle gurur duymuş olabilir ama 563'te daha I. Justinyen halen iktidardayken büyük bir İstanbul depremi yaşandı ve Ayasofya'nın kubbesi içeri doğru çöktü. Çünkü Anthemius ve Isidorus, imparatoru memnun etmeye çabalarken neredeyse imkansız bir statik hesaplama binayı yapmışlardı. Yanlış hesap Bağdat'tan döner denir ya... Roma'nın en büyük anıtından daha büyük bina yaptırma hırsına kapılan I. Justinyen, kendi yaptırdığı binayı kendisi onartmak zorunda kaldı.

BİZANS'IN HATASINI OSMANLI DÜZELTTİ

Klasik dönemde, Osmanlı'nın yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı'nın dibindeki Ayasofya'nın çöken kubbesi ve sürekli tamirat gerektirmesi, Osmanlı'nın başına dert olmuştu. Başkent'in ortasındaki bir yapının harabe halde bırakılmasına göz yumulamazdı. Kanuni döneminde Mimar Sinan, Ayasofya'yı o kadar detaylı inceledi ki Anthemius ve Isidorus'un yaptığı statik hatayı düzeltmenin bir yolunu buldu. Ayasofya'daki kubbenin yükünü zemine aktarmak için binanın yan taraflarına 1566-1577 arasında eklettiği payandalar, yapının görünümünü değiştirmiş olsa da kubbenin çökmeden günümüze ulaşmasını sağladı.

Süleymaniye'de Ayasofya'daki gibi geniş bir kubbenin iki yarım kubbeyle birleştirilmiş olması, Mimar Sinan'ın Ayasofya'yı tüm ölçüleriyle ayrıntılı şekilde incelediğinin kanıtı gibidir.

Ayasofya'yla uğraşırken yaptığı mühendislik hesapları ise Mimar Sinan'ın ustalık eseri olan Süleymaniye Camii'ni inşa etmesini sağladı. 1551-1557 arasında inşa edilen Süleymaniye, 59×58 m ölçüleriyle neredeyse tam bir kare plandadır ve 53 metre yükseklikteki kubbesiyle inşa edildiği dönemde Osmanlı'nın inşa ettiği en yüksek yapıdır. Kubbesinin çapı ise yüksekliğinin tam yarısı oranındadır. Mimar Sinan, Ayasofya'nın dertlerini çözmeye çalışırken Süleymaniye'yi üreterek bütün görselliği geometrik uyumun huzurunu veren müthiş zarif bir yapı ortaya çıkarmıştı.

Süleymaniye'de Ayasofya'daki gibi geniş bir kubbenin iki yarım kubbeyle birleştirilmiş olması, Mimar Sinan'ın Ayasofya'yı tüm ölçüleriyle ayrıntılı şekilde incelediğinin kanıtı gibidir. Süleymaniye'nin içi öylesine ferahdır ki Yahya Kemal Beyatlı,

**Bugünkü
İstanbul silüetine
yansıyan
Sultanahmet
Camii'nin
bulunduğu yer,
Kanuni döneminde
boş dururken
Süleymaniye'nin
neden Galata Pera
bölgesinin
karşısına
inşa edildiği,
araştırmacıların
cevap aradığı
sorulardan biridir.**

bu 'mabet' için bir şiir bile yazmıştır. Mimar Sinan'ın 1568-1575 arasında Edirne'de yapılan ve kubbe çapı 31,5 metre olan Selimiye Camii ise tek bir büyük kubbeyi yanlarında yarım kubbeler olmadan ayakta tuttuğu, yani kendi yaptığı Süleymaniye'yi bile aşan bir şaheserdir.

Bugünkü İstanbul silüetine yansıyan Sultanahmet Camii'nin bulunduğu yer, Kanuni döneminde boş dururken Süleymaniye'nin neden Galata Pera bölgesinin karşısına inşa edildiği, araştırmacıların cevap aradığı sorulardan biridir. Bunu mimarının kitle iletişim aracı olmasıyla açıklayabiliriz. Kanuni, Avrupa'nın yarısını fethetmişti ve İstanbul'da yaşayanlara verdiği mesaj da bu olmalıydı. Bu yüzden Süleymaniye gayrimüslim tüccarların yaşadığı Galata Pera'nın karşısına inşa edildi. Şehre gelen yabancılara Avrupa'nın fethedildiğini anlatma amacını taşıyordu. 16. yüzyılda Galata Pera'dan Topkapı Sarayı'na doğru bakan Avrupalı bir tüccar, karşısında tüm heybetiyle Süleymaniye Camii'ni görüyordu çünkü artık Viyana'ya kadar Avrupa'nın yarısı Osmanlı'ya aitti.

'KENDİ GÖKKUBBEMİZE' NASIL SAHİP ÇIKARIZ?

Daha önce belirttiğimiz gibi, Osmanlı döneminde Ayasofya 'fethin gurur verici bir simgesi' olmaktan ziyade camiye çevrildiği için devletin sürekli onarmak durumunda kaldığı bir 'külfete' dönüş-

Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii ise sağlamlığıyla Ayasofya'da uygulanan mühendislik bilgisini aşmayı başaran ve kubbesi çökmeden günümüze ulaşabilen bir yapı olması sebebiyle Osmanlı'nın kültürünün ve biliminin Bizans'ı aştığını kanıtlar.

müştü. Neredeyse her sultan Ayasofya ile uğraşmak zorunda kaldı. Nihayet Mimar Sinan'ın eklediği payandalarla yıkılmaktan kurtarılabilmişti. Avrupa'nın ince uzun Gotik yapılarla dolduğu çağlarda, bir imparatorun hırsları yüzünden statik hatasıyla inşa edilen Ayasofya, sonradan yapılan eklemelerle artık son derece hantal bir görünüm kazanmıştı.

Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii ise sağlamlığıyla Ayasofya'da uygulanan mühendislik bilgisini aşmayı başaran ve kubbesi çökmeden günümüze ulaşabilen bir yapı olması sebebiyle Osmanlı'nın kültürünün ve biliminin Bizans'ı aştığını kanıtlar. Bu açıdan bakıldığında, İstanbul'un fethinin simgesi Süleymaniye'dir çünkü bu yapı uyumu, zarıflığı ve sağlamlığıyla Osmanlı mimarlığının kendinden önceki herkesi aştığının kanıtıdır. Ancak Süleymaniye Camii halen Dünya Kültür Mirası listesinde değildir, nedense...

Mimarinin kitle iletişim aracı olması anlamında, İstanbul'un korunması gereken anıtlarının masrafını dünyayla paylaşmamız, hangi binanın müze, hangisinin cami yapılması gerektiği üzerinden iletişim üretmeyi bırakıp, geçmişte olanlara değil, geleceğe ne bırakacağımıza odaklanmamız her anlamda hepimizin faydasına olacaktır.

Not: Ayasofya'da devam eden restorasyonlar için geçen yıl Dünya Anıtlar Fonu bağış çağrısı yaptığında, bu çağrıyı Gazete Duvar sayfalarına taşımıştık. Haberimizin altında Ayasofya Müzesi'nin gov.tr uzantılı web sitesinde bulunan devam eden restorasyonlar listesine yönlendirme vardı ancak şu anda bu web sitesine ulaşamıyoruz.

Hukuk kovasındaki siyasi taş: Ayasofya

Ayasofya kararı niye Danıştay eliyle alındı? İki nedenle: Karardan sonraki durumu izleyip gerektiğinde geri adım atmayı kolaylaştırmak üzere. Fakat her şey savunma amaçlı değil: Danıştay kararı, cumhuriyet döneminde çıkarılan kanunları ve alınan kararları hukukilik görünümü altında siyaseten tasfiye kapısını da açıyor.

ALİ DURAN TOPUZ

Ayasofya kararı niye Danıştay eliyle alındı? İki nedenle: Karardan sonraki durumu izleyip gerektiğinde geri adım atmayı kolaylaştırmak üzere.

Danıştay'ın Ayasofya kararı nasıl bir karar? En başta söyleyeyim... Yeni bir anti-hukuk zirvesi: Sıfır hukuk, tam siyaset. O kadar siyaset ki istesenez de içine hukuk koyamazsınız. Taş dolu kovaya su koyamayacağınız gibi.

Sorularla başlayalım: **Ayasofya nasıl cami oldu?**

E bilmeyen mi var: **II. Mehmet** ordusuyla surları yıkıp şehre girdikten sonra 'cami olsun' dedi, oldu. Bu değişim anını hukukileştirme için satın alma gibi öyküler dahil denenmiş her meşrulaştırma girişimi boştur. Tek meşrulaştırıcı **II. Mehmet**'in iradesi, yani elindeki kılıçtır. Kazandığı savaştan sonra aldığı şehrin herhangi bir yerini parayla aldığına mı inanacağız? Dahası **"Sat bunu bana Patrik Efendi"** dediğinde satmayacak bir patrik, kardinal, papa hatta şeyhülislam filan hangi savaş mağlupları arasında bulunur? Bu bir alış eylemidir, alışveriş değil. Almıştır, bitmiştir.

BAHÇELİ İNANMIŞ GİBİ YAPTIYSA DA...

Ayasofya nasıl müze oldu? Osmanlı'yı ortadan kaldıran **Mustafa Kemal** öyle olmasını istedi ve kendi imzasının da bulunduğu Bakanlar Kurulu kararıyla müze yaptı. Tek meşrulaştırıcı **Mustafa Kemal**'in iradesi, yani elindeki yaptırma gücüydü. Bakanlar Kurulu kararındaki imzanın sahteliği gibi o iradeden kurtulmaya yönelik her tür girişim boştur. Müzeyken ziyaret ettiği Ayasof-

Sorularla başlayalım: Ayasofya nasıl cami oldu? E bilmeyen mi var: II. Mehmet ordusuyla surları yıkıp şehre girdikten sonra 'cami olsun' dedi, oldu. Bu değişim anını hukukileştirme için satın alma gibi öyküler dahil denenmiş her meşrulaştırma girişimi boştur.

ya'nın akıbetini belirlemiş bir karardan habersiz olduğuna Devlet Bahçeli inanmış gibi yaptı diye biz inanmak zorunda değiliz. **Mustafa Kemal**'i, kurduğu devletin aldığı kararda duran kendi imzasını tanımayan yönetici mi sayacağız yani? Kandırılmış makbul yönetici bugünlerin icadı, o günlerin değil.

Bu iki iradenin de tanımlayıcı ögesi hukuk değil egemenliktir. Hukuk egemenlik yaratmaz, egemenlik hukuk yaratır, yaratırsa. "**Hukukun egemenliği**" de yine egemenlikten sonraki bir kararla, egemenin bir kararıyla, egemen bir kararla mümkündür. Soyut, her durumda işleyen bir hukuku gören olmadı şimdiye kadar. Fakat iki iradenin ilki tek yanlı bir egemenlik işlemi biçiminde, yani ferman biçimindeyken ikincisi bir kurul kararı, şeklen de olsa bir heyet (çok failli) karar niteliğindedir. İlk kararın meşrulaştırıcı kaynak otoritesi, padişahlığın da meşruiyeti için başvurulacak göklerde, ilahidir, bizzat tanrıdır. Padişah bu yüzden "**zıllallahı fil alem**" dir. İkinci kararın meşrulaştırıcı kaynak otoritesi, cumhurbaşkanının ve bakanlar kurulunun yetkilerini düzenleyen anayasa metnidir; otorite yeryüzü otoritesidir. Bu nokta, kararın alındığı dönemde Mustafa Kemal'in "**tek adam**" iktidarını yürütüyor olmasına ilişkin tartışılacak sorunları çözmez elbette ama iki siyasal işlemin farklı hukuki düzlemlere ait olduğunu ortaya koyar.

Ayasofya nasıl müze oldu? Osmanlı'yı ortadan kaldıran Mustafa Kemal öyle olmasını istedi ve kendi imzasının da bulunduğu Bakanlar Kurulu kararıyla müze yaptı. Tek meşrulaştırıcı Mustafa Kemal'in iradesi, yani elindeki yaptırma gücüydü.

Birincinin düzleminde fermanı etkileyecek hiçbir hukuki eleştiri mümkün değildir, ikincinin düzleminde ise karar kendisini hukuki bir işlem formunda ortaya koymakla, pratikte değilse bile teoride her tür hukuki eleştiriye açar. İkinci hukuki düzlem, birincinin kökten reddiyle kurulabilir. Ferman varsa misakî işlem yoktur; misakî işlemlerle kurulu bir sistem fermanı tanımamayı tercih etmiştir.

HİLAFETİN İLGASINA DAİR KANUN

Ayasofya'yı müzeye çeviren Bakanlar Kurulu kararını alanlar, siyasal bir işlem ihdas ettiklerini iyi bildikleri için işi vakıflar umum müdürlüğüne, milli eğitim ya da kültürle ilgili bir bürokrasi birimine bırakmayıp, önce gerekli siyasi kararı aldılar.

Bakanlar Kurulu kararının (iptale dair Danıştay kararında da gevelendiği gibi) bir **“kanuni dayanağı”** olmadığı tezleri de doğru değildir. Karar bir dayanak gerektirmediği için değil, Osmanlı'yı tasfiye işlemine hukuken vurulan son güçlü darbe niteliğindeki Hilafetin İlgasına Dair Kanun'u görmezden geldiği için. O kanuna göre padişahlara ait mülkler “millele intikal etmiş”tir. Böyle bir kanunu çıkarmış bir imparatorluk sonrası yönetim, bir padişahın kalan bir mülke (vakıf bile olsa) tasarrufta bulunurken başka hangi hukuki dayanağı niye arasın?

Ayasofya'yı müzeye çeviren Bakanlar Kurulu kararını alanlar, siyasal bir işlem ihdas ettiklerini iyi bildikleri için işi vakıflar umum müdürlüğüne, milli eğitim ya da kültürle ilgili bir bürokrasi birimine bırakmayıp, önce gerekli siyasi kararı aldılar.

HUKUKİLİK TAKLİDİ

Artık Danıştay kararına gelebiliriz:

Danıştay kararının, biri ferman biri misaki işlem olan ilk iki karar kadar bile hukukla ilgisi yoktur. İlk iki karar, sahip olunan egemenliği hukuki forma dökerek yol yürüyen siyasal irade kararlarıdır. İlk karar bir savaş hukuku fikrini, ikinci karar bir siyasetin hukuktan üstünlüğü fikrini taşır. Danıştay kararı ise hukukilik taklidi yapmaya çalışmaktan öteye gitmez; hukuki olması için gerekli siyasi irade, yani kararı hukukileştirecek kanuni dayanak o kararda yoktur. Olamaz da zaten, çünkü kanuna dönüşmemiş iradeleri mahkemeler ne tanır ne de anlar.

Yargı, egemenliği sınırlama, egemenlik faaliyetlerini denetleme işlerini görebilir fakat egemenin yerine geçemez. Hele mevcut egemenin kendi ilan ettiği hukuku bile hiçe sayan kararlarına hukuki gözle bakmaya hiç yanaşmayan bir yargının, eski egemenlerin kararlarını hukuki görüntüyle ortadan kaldırmaya girişmesi kadar hukuken ağlanacak başka bir şey bulmak çok zor. Ağlanacak halimize gülüyoruz o başka.

NEDEN ÖNCE SİYASET DEĞİL DE YARGI?

Peki kilise iken cami yapılan, sonra cami iken müze yapılan Ayasofya yeniden cami olabilir mi? Elbette. Bal gibi. Fakat

Danıştay kararının, biri ferman biri misaki işlem olan ilk iki karar kadar bile hukukla ilgisi yoktur. İlk iki karar, sahip olunan egemenliği hukuki forma dökerek yol yürüyen siyasal irade kararlarıdır.

bunu yapmak için yürünecek yol hukukun yolu değil, siyasetin yoludur. Hukuki yol tamamen kapalıyken siyasi yol sonuna kadar açıktır. Tıpkı **II. Mehmet** gibi, tıpkı **Mustafa Kemal** gibi, şimdiki devletin başkanı **Recep Tayyip Erdoğan** da bu yolu istediği zaman kullanabilir. Fakat kullanmadı. Bunun yerine Danıştay'ın gölge oyunu gösterisi tercih edildi. Neden? İki neden öne süreceğim.

Birinci neden, işin uluslararası siyasal ve diplomatik tartışmalarında “**Yargı kararı ne yapalım**” tiyatrosunu hazır tutmak. Yani dönüş yollarını açık tutmak. Çünkü Ayasofya ile ilgili bir kararın sadece iç kamuoyunu hedefleyen bir karar olmadığı, hatta tamamen değilse bile öncelikle uluslararası kuruluş ve kişilere seslenen bir karar olduğunu en iyi bilen kişilerden biri bizzat **Recep Tayyip Erdoğan**'ın kendisidir. Danıştay kararından sonra Erdoğan'ın yeniden dolaşıma giren “**Ayasofya'nın ibadete açılmasını isteyenlere**” fırça attığı konuşması, bunu çok iyi ortaya koyuyor. Fakat her şey bir dene-gör taktiğinden ibaret değil, yani her şey savunma amaçlı değil, daha fethedilecek hedefler varken buna inanmak aşırı saflık olur. İkinci neden buradan çıkıyor: Hukuki bir (yargı kararı) formla ortaya konulmuş kararın siyasal içerimlerini önümüzdeki günlerde gündem yapacak şekilde sağlama almak. Danıştay'ın eldiven olarak kullanıldığı karar ile atılan siyasal yumruğun vurduğu yerler, vurulacak yeni yerleri de gösteriyor

Yargı, egemenliği sınırlama, egemenlik faaliyetlerini denetleme işlerini görebilir fakat egemenin yerine geçemez. Hele mevcut egemenin kendi ilan ettiği hukuku bile hiç sayan kararlarına hukuki gözle bakmaya hiç yanaşmayan bir yargının, eski egemenlerin kararlarını hukuki görüntüyle ortadan kaldırmaya girişmesi kadar hukuken ağlanacak başka bir şey bulmak çok zor. Ağlanacak halimize gülüyoruz o başka.

EĞER SEN PADİŞAHSAN...

İlk vurulan yer 1934 tarihli, Atatürk imzalı Bakanlar Kurulu kararı ama tek vurulan yer burası değil. Bakanlar Kurulu kararının ortadan kaldırılması için dayanak yapılan vakıf senedi, bir Osmanlı padişah iradesini içeren belge olarak, hilafetin kaldırılmasına dair kanunda ciddi bir gedik açıyor, (haydi kadük bırakıyor demeyelim de...)

Çünkü, eğer II. Mehmet'in vakıf senedini göstererek bir Cumhuriyet hükümetinin yürütme işlemi hukuken iptal edilebilir deniliyorsa, önce o vakfiyedeki "Osmanlı yıkılıncaya..." ne olacağına dair hükmün ne olacağına karar vermek gerekirdi. **II. Mehmet diyor ki, "Osmanlı yıkılırsa vakfımın mütevellisi yeni kurulacak devletin başındaki kimse odur"**. O halde Danıştay, 1934 tarihli bakanlar kurulu kararını II. Mehmet'in iradesine aykırı ilan etmekle vakıf senedinin içindeki hükmü aynı iradeye aykırı biçimde devre dışı bırakıyor. Vakfın o günkü mütevellisi, o günkü cumhurbaşkanıdır, vakıf senedi geçerliyse bu böyledir. Özetle bu iş II. Mehmet'in babası **II. Murat'a**, II. Kosova savaşı için yolladığı rivayet edilen mektuba benziyor biraz: **Eğer sen padişah isen gel tahtına otur. Yok ben padişah isem sana emrediyorum gel...** Senet geçersizse karara laf söylemek yargıya düşmez, senet geçerliyse senetteki mütevellisi olarak Mustafa Kemal'in kararını öyle uzun uzun paragraflar dizerek ortadan kaldırman hiç zannettiğin kadar kolay olmaz. **"Yaptım oldu"** bir hukuk işlemi değil, bir egemenlik işlemidir.

Peki kilise iken cami yapılan, sonra cami iken müze yapılan Ayasofya yeniden cami olabilir mi? Elbette. Bal gibi. Fakat bunu yapmak için yürünecek yol hukukun yolu değil, siyasetin yoludur. Hukuki yol tamamen kapalıyken siyasi yol sonuna kadar açıktır.

‘MİLLETE İNTİKAL’ NE DEMEKTİ?

Padişahların kurduğu vakıfların akıbetine dair cumhuriyet döneminde özel bir hüküm getirilmedi. Fakat hilafetin ilgasına dair kanun bir yol gösterici olabilir: O kanunla Osmanlı padişahlarına ait mülklerin “**millete intikal ettiği**” hüküm altına alınır. Bu hüküm pratikte, cumhuriyetin ilk döneminde evladı hâlâ yaşayan padişahların mülklerine özgü biçimde yorumlanmıştır. Fakat bu yorumlama işin doğası gereğidir, **Abdülhamit, Vahdettin** ve **Mehmet Reşat** ile halife **Abdülmecit Efendi** dışında mülkleri hakkında işlem yapılacak yaşayan bir padişah ya da doğrudan padişah evladı-mirasçısı kimse yoktu çünkü. Zaten Osmanlı uygulamasında da padişahın mirasçısı evladı değil, yeni padişaktır. Egemenlik ilkesinde değişikliklerle beraber, yani hanedan usulünden cumhuriyet usulüne geçişle beraber bu mülklerin zaten “devlet”e, yani cumhuriyetin kuruluş jargonuna göre millete geçmiş olması öngörülmüştür.

UYSA DA OLUR UYMASA DA OLUR

İşte Danıştay kararı, Osmanlı padişahlarından kalma (uydurma da olur, hatta daha iyi olur) belgeleri kullanarak bundan sonra alınacak siyasi kararlara hukuk süsü verilmesinin yolunu açmaya yönelik bir girişim, en temelde. İlk girişimdir. Cumhuriyet, Osmanlı’dan toptan bir kopuş değildi elbette, hem hukuki hem siyasi birçok devamlılık kabulü var-

Padişahların kurduğu vakıfların akıbetine dair cumhuriyet döneminde özel bir hüküm getirilmedi. Fakat hilafetin ilgasına dair kanun bir yol gösterici olabilir: O kanunla Osmanlı padişahlarına ait mülklerin “milletle intikal ettiği” hüküm altına alınır.

dı, yani miras külliyyen reddedilmemişti. Fakat egemenlik ilkesindeki kopuş kesindi, bunun en önemli göstergesi de padişahlığa ve hanedan aileye ilişkin kararlardı. **O kadar kesin bir kopuştu ki sadece Mustafa Kemal’in değil, Erdoğan’ın cumhurbaşkanlığı da ancak bu kopuşla mümkündü.** Elbette geçişte mal mülk meselelerinden başka birçok konuya kadar hukuken kabulü zor sorunlar yaşandı, düzeltmeler gerekti ve hâlâ bile gerekiyor olabilir. Fakat egemenlik ilkesi değişirken meydana gelmiş kimi zarar ve ihlalleri hukuken düzeltmek başka bir şey, padişahların yasa koyucu iradelerinin cumhuriyetin yasa koyucu iradesine üstün tutulması başka bir şeydir. Sonuncu açıkça ilan edilene kadar daha çok tiyatrolar göreceğiz; Medeni Kanun’un birçok hükmü hedef halinde zaten, kendisi de sıraya alınırsa kimse şaşırmasın.

NOTLAR

1) Danıştay kararının tam metni: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/07/12/danistayin-ayasofya-kararinin-tam-metni/>

2) Danıştay kararının dayanak yaptığı Vakıfname, II. Mehmet tarafından kurulan vakfın cumhuriyetten önce faal vakıflardan olduğunu kanıtlamaya yetmez. Tarihi bir belge olması, yürürlükte bir belge olmayı kendiliğinden getirmez. Ayasofya’nın Osmanlı’nın son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarındaki bakımsız hali, binayla ilgilenen faal bir vakıf olmadığını gösteriyor esasen.

3) Mustafa Kemal hem Ayasofya cami iken hem de müzeye çevrildikten sonra (6 Şubat 1935’te) mekanı ziyaret etmiştir. İlk ziyarete dair bir kayıt ya da belge yoksa da ikinci ziyaretin ayrıntıları bilinmektedir. “İmza sahte, Bakanlar Kurulu kararı tartışmalı” iddiaları ikinci ziyarete rağmen ayakta duracak iddialar değil.

Atatürk'ün o tarihte Atatürk soyadını almadığı, soyadı kanununun daha sonra çıktığı da argümanlardan biri: Hem kanundan önce kullandığına dair örnekler var hem de zannediliyor ki kanun o soyadını verdi; oysa o soyadını kanuna da yazdırıp alan bizzat Atatürk'ün kendisi.

4) Cemal Gürsel 1964 yılında “Ben Ayasofya'nın mütevellisiyim” derken, Fatih Vakıfnamesindeki ifadeyi güncelliyordu. Elbette bu ifade metaforiktir, yoksa öyle bir müteveli yoktur. İfadedeki asıl fikir işin siyasi boyutunun ege-menlik ekseninde vurgulanmasıdır.

5) Ayasofya'nın müze yapılması kararı ekseninde, karar ve karara kadarki dönemde vakıfların hukuki statüsüne ilişkin geniş bir çalışma için:

<http://bilimveaydinlanma.org/ayasofya-siyasi-tartismalarin-ortasindaki-emanet/>

6) Hilafeti kaldıran kanun: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200431.pdf

7) Bir padişah vakfiyesini dayanak yaparak Danıştay tarafından verilen hü-küm, esasen Medeni Kanun'a karşı bir hamledir. Vakıfların cumhuriyet dö-nemi statüsü 1926'da Medeni Kanun ile belirlenmiş, ilgili ilk kanun ancak 1935'de çıkmıştır. Ayasofya'nın müze yapılmasına ilişkin karar kanundan önce tarihli olmakla, mekanın Vakıflar Kanunu çerçevesinden daha önce çı-karıldığını gösterir. 1928'de çıkarılan ve 1932'de genişletilen, “Cami ve mes-citlerin sınıflandırılması hakkındaki nizamname”, camilerin kullanım biçim-lerinin belirlenmesi konusundaki düzenleyici işlemlerdir.

8) Ayasofya tartışmalarını genişçe ele alan bir çalışma için: “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya”, Abdullah Ekinci. Erzurum Atatürk Üniversitesi, yüksek lisans tezi.

“Cumhuriyet Döneminde Ayasofya”, Erkin Akan. Çanakkale 18 Mart Üni-versitesi, yüksek lisans tezi.

9) Bir de unutmadan, padişah fermanlarıyla kurulmuş, yaşamış “Gayrimüs-lim” vakıflarının mülklerini de tamamen iade eder mi Danıştay? Onları “ya-bancı” ilan eden Yargıtay? Yoksa haşmetmeapın dediği sınıra kadar mı bu gölge oyunu? Açılan kutudan çıkacak cinleri say sayabilirsen...

Umut Azak: Ayasofya, Kemalist Batılılaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi

Doç. Dr. Umut Azak'a göre Türkçü-İslamcı kesimin 1950'lerden beri dillendirmeye başladığı Ayasofya'nın ibadete açılması Kemalist Batılılaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi. Azak'a göre bu adım milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcılarca dile getirilen, "Ezanın çana karşı zaferi", "fethin tamamlanması" ve "ayaklar altına alınan Türk-İslam mirasının kurtarılması" gibi sloganların eşliğinde büyük bir zafer olarak kutlanacak. Peki ya sonra?

İRFAN AKTAN

Doç. Dr. Umut Azak'a göre Türkçü-İslamcı kesimin 1950'lerden beri dillendirmeye başladığı Ayasofya'nın ibadete açılması Kemalist Batılılaşmayla hesaplaşmanın son kalesiydi.

Yarattığı sembollerin, “gurur günlerinin”, seremonilerin, davaların birleştirici gücü zayıfladıkça yeni davalar, yeni zafer kaynakları arayışına giren iktidar açısından Ayasofya, son barut gibiydi ve kullanıldı. 1950'lerden beri Türkçü-İslamcı grupların tutkalı gibi her seferinde kullanılan “Ayasofya davası” artık kapandığına, 1934 yılında Atatürk tarafından müzeleştirilen bu olağanüstü yapı tekrar “fethedilip”, İslam'a ve Türk'e “iade” edildiğine göre, bundan sonraki “iç fethin” hedefi ne olacak? Bunları önümüzdeki günlerde beraber izleyeceğiz.

Türkçülerin ve İslamcılarının Ayasofya davası üzerine araştırma yapmış olan Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Umut Azak'la Türk sağıının “Ayasofya davasını”, bu mabedin tarihine eşlik eden sembolüğünü, Atatürk'ün burayı müzeleştirme kararına götüren süreci, AKP açısından Ayasofya'nın önemini, buranın ibadete açılmasının ne anlama geldiğini konuştuk...

Bugün (10 Temmuz 2020) itibariyle camiye dönüştürülen Ayasofya için daha 13 Aralık 1988 tarihinde, o dönemin Refah Partisi İstanbul İl Başkanı olan Tayyip Erdoğan, “Ayasofya'da ezan seslerini duymak bizim hasretle beklediği andır” demişti. Türkçülerle İslamcılarının, Ayasofya konusundaki “hasretlerinin” geçmişi nereye dayanıyor?

Türkçülerin ve İslamcılarının Ayasofya davası üzerine araştırma yapmış olan Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Umut Azak'la Türk sağının "Ayasofya davasını", bu mabedin tarihine eşlik eden sembollüğünü, Atatürk'ün burayı müzeleştirme kararına götüren süreci, AKP açısından Ayasofya'nın önemini, buranın ibadete açılmasının ne anlama geldiğini konuştuk...

Ayasofya'nın cami olması, aslında bütün sağı birleştiren tarihsel bir dava. Bu açıdan Ayasofya Türkçülükle İslamcılığın tam kesişme noktasında yer alıyor. Ayasofya aslında bu iki ideolojiyi birleştiren paroladır.

Nasıl bir parola bu?

Türkçülerin ve dindar milliyetçilerin ortaklaştığı fetihçi, yani Osmanlıcı ideolojinin parolası. Bu tarihçenin kritik dönemlerinden biri 1950'li yıllar. O yıllarda Osmanlıcı milliyetçiliğin Kemalist milliyetçiliğe bir itiraz olarak ortaya çıktığını görüyoruz. 1950'lerin başında kurulan, bir süre sonra kapatılan ama tekrar kurulan Milliyetçiler Derneği bu fetihçi ruhun ortak platformu olmuştu. Yine o dönemde Atsız dergisi çevresi tarafından Fetih Yıllarını Aydınlatma Derneği, keza başkanlığını tarihçi İsmail Hami Danişmend'in yaptığı İstanbul'un Fethi Derneği gibi dernekler kuruluyor. 1953'te fethin 500. yılını kutlamak üzere yapılan ön hazırlıklar, Kemalist rejimin tek partili dönemde kenara attığı, unuttuğu veya reddettiği düşünülen "şanlı Osmanlı mirasını" tekrar devralma amacı güdüyor.

Yani "şanlı Osmanlı tarihi" söylemi 1950'lerde mi ortaya çıkıyor?

Türkçülerle milliyetçi-muhafazakarların bu söylem etrafında birleşmeye, örgütlenmeye başlaması ve bunu kampanyalaştırmaları 1950'lerin başından itibaren

Türkçülerin ve dindar milliyetçilerin ortaklaştığı fetihçi, yani Osmanlıcılık ideolojisinin parolası. Bu tarihçenin kritik dönemeçlerinden biri 1950’li yıllar.

söz konusu. Bu aynı zamanda kurucu Kemalist ideolojiye karşı Osmanlıcı-milliyetçi ideolojinin itirazlarının da yüksek sesle dillendirilmeye başlandığı dönemdir. Osmanlı mirasını sahiplenmeyen Kemalist ideolojiye net bir karşı çıkıştır bu. 1950’lerde Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesi talebi de bu karşı çıkışın somutlaştığı alanlardan biri. Türkçe ezanın kaldırılıp “ezanın özgürleşmesi” gibi, Ayasofya’nın da tekrar camiye dönüştürülüp “özgürleştirilmesi” o zamandan beri isteniyordu.

‘SAĞCILAR ATATÜRK’Ü KARŞILARINA ALAMADIKLARI İÇİN SUÇU CHP’YE ATTI’

Türkçe ezanı kaldıran Adnan Menderes, sağın Ayasofya’yı camileştirme talebine nasıl karşılık vermişti?

Menderes her ne kadar Arapça ezana geri dönülmesini sağladıysa da, Ayasofya konusunda hiçbir adım atmadı. Bunun o dönemki uluslararası konjonktürle de ilgisi var. Zira Türkiye 1952 yılında NATO üyesi olacağı için Batı’yla ve Yunanistan’la ilişkiler iyi tutulmak isteniyor. O yüzden fetihçi edebiyatın dozajını kaçırıp Ayasofya için şiirler yazanların, örneğin Osman Yüksel Serdengeçti’nin yargılandığını biliyoruz.

Bu aynı zamanda kurucu Kemalist ideolojiye karşı Osmanlıcı-milliyetçi ideolojinin itirazlarının da yüksek sesle dillendirilmeye başlandığı dönemdir. Osmanlı mirasını sahiplenmeyen Kemalist ideolojiye net bir karşı çıkıştır bu.

Ne diyor Serdengeçti?

Yargılama konusu yapılan şiiri, aslında Türkçü-İslamcı cenahın Ayasofya'ya bakışını özetliyor: “Ey İslam’ın nuru, Türklüğün gururu Ayasofya! / Şerefelerinde fethin, Fatih’in şerefi / Işıl ışıl yanan muhteşem mabet!... / Neden böyle bomboş, neden böyle bir hoşsun?” Böyle başlayan şiir, “Kur’an sesleri dindirilmiş/ Müslümanlar sindirilmiş!/ Allah-Muhammed-Hülafa-i raşidinin/ İsimleri kubbelerden yerlere indirilmiş!” ve “Seni puthane yapan hangi delidir?!...Elleri kurusun, dilleri kurusun! Ayasofya! Ayasofya! Seni bu hale koyan kim? Seni çırılçıplak soyan kim?...” gibi dizelerle devam ediyor.

1934 yılında Ayasofya’nın camiden müzeye çevrilmesi talimatını veren Atatürk’e karşı açıktan bir tepki var mı peki?

1950’li yıllarda ve daha sonraki yıllarda da tek-parti döneminde atılan adımları eleştirenler bunu Atatürk’ü karşılarına almadan yapmaya çabalıyorlar. Ayasofya konusunda da Mayıs 1950’den beri muhalefet partisi haline gelmiş olan CHP’ye yükleniyorlar. Yine de Ayasofya’nın müzeleştirilmesiyle İslâmın ayaklar altına alındığını ima eden yazılar, laikliğe aykırılıktan yargı konusu yapılıyor. Serdengeçti de zaten laikliğe aykırılıktan yargılanıyor ama beraat ediyor. Buna rağmen daha sonra aynı şiiri neşreden dergiler yeniden yargılanıyor.

Menderes her ne kadar Arapça ezana geri dönülmesini sağladıysa da, Ayasofya konusunda hiçbir adım atmadı. Bunun o dönemki uluslararası konjonktürle de ilgisi var.

‘ATATÜRK’ÜN TALİMATIYLA AYA-SOFYA’DA İLK KEZ TÜRKÇE KUR’AN OKUNDU’

Türkçü-İslamcı kesimler açısından Ayasofya neden bu kadar önemli bir sembol? Böylesi bir mabedi Atatürk neden müzeye çeviriyor?

Bizans İmparatoru İustinianos tarafından, imparatorluğun ihtişamını ve ilahi gücü yansıtmak üzere yaptırılan ve 537 yılında ibadete açılan Ayasofya Kilisesi, 9 yüzyıl boyunca Doğu Hıristiyanlığının merkeziydi. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu’nun merkezi kilisesiydi burası. Osmanlı İmparatorluğu ise 1453’ten itibaren aslında bu ihtişamı kendi imparatorluğu ve İslâm adına devraldı. Sonraki 481 yıl boyunca Ayasofya imparatorluk camii olarak kullanıldı. Osmanlı döneminde de Ayasofya, mimarlar açısından hep aşılmama-

1950'li yıllarda ve daha sonraki yıllarda da tek-parti döneminde atılan adımları eleştirenler bunu Atatürk'ü karşlarına almadan yapmaya çabalıyorlar.

ya çalışılan en yüksek eşik, bir mimarlık harikası olarak görüldü. Muazzam kubbesiyle Ayasofya dünyadaki nadir eserlerden biri. Osmanlı döneminin imparatorluk camisi yapıldıktan sonra, figüratif mozaikler gibi Hristiyanlık izlerinin üzeri zaman içinde sıvanıyor. 1840'lardaki restorasyon için İtalyan mimar kardeşler Gaspare Trajano Fossati ve Giuseppe Fossati, Sultan Abdülmecid tarafından İstanbul'a getiriliyor. Fossati Kardeşler'in restorasyonu ile birlikte 1453'ten sonra peyderpey, ama esas olarak 18. yüzyılda üzeri sıvayla kapatılmış olan mozaikler tekrar ortaya çıkıyor. Fakat bu mozaiklerin üzeri bir daha kapatılıyor. Ayasofya'ya arkeolojik açıdan ilk yaklaşımın Fossati Kardeşler'in restorasyon dönemi olduğu söylenebilir. Ayasofya o tarihten itibaren bir Bizans eseri olarak büyük bir merak konusu, ziyaret mekânı haline geliyor. Tabii ziyaretçiler arttıkça tahribat da artıyor. Bazı ziyaretçilerin anı olsun diye, üstü kapatılmamış yerlerdeki mozaik parçalarını alıp götürdüğü biliniyor.

Ayasofya'nın 1934'te müzeye dönüştürülmesi kararına nasıl varılıyor?

1934'e gelene kadar çeşitli aşamalar var. En temel dönüşüm Cumhuriyet'e geçişle olmuştur. Çünkü o tarihe kadar bir imparatorluk camisi olan Ayasofya, artık normal bir camiye dönüşüyor. 1922 yılında saltanatın kaldırılması, cumhuriyete geçiş ve 1924'te hilafetin kaldırılması sürecinde, Ayasofya'nın o sembolik anlamı da

1934'e gelene kadar çeşitli aşamalar var. En temel dönüşüm Cumhuriyet'e geçişle olmuştur. Çünkü o tarihe kadar bir imparatorluk camisi olan Ayasofya, artık normal bir camiye dönüşüyor.

tamamen bir kenara itilmiş oluyor. Ayrıca 1925'te de, Ayasofya'ya 16. yüzyılda eklenen padişah türbeleri kanunla kapatılıyor. Müzeleşmeden iki yıl önce ise, ilginç bir biçimde, önemli bir Kemalist reformun ilk adımlarından birini atmak için kullanılıyor Ayasofya. Ezanın Türkçeleştirilmesi sürecine denk gelen 3 Şubat 1932 tarihli Kadir Gecesi'nde, Atatürk'ün talimatıyla Ayasofya'da Türkçe Kur'an okuma merasimi düzenleniyor.

'KEMALİSTLER, ARAP KÜLTÜR VE DİLİNİN İZLERİNİ SİLMEK İÇİN DİNİ MİLLİLEŞTİRMEK İSTEDİ'

Bu merasime yönelik ne tür tepkiler gösteriliyor?

On binlerce insanın katılımıyla, büyük ilgi görüyor. Radyodan da naklediliyor bu merasim. Bundan birkaç gün önce, 30 Ocak 1932 tarihinde ilk Türkçe ezan Fatih Camii'nde okunuyor. Temmuz ayından itibaren de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tüm müftülöklere gönderdiği genelge ile jandarmasının erişebildiği tüm camilerde ezan Türkçe okunmaya başlıyor. Ezanın dilinin anlaşılır olmasına ve din alanında da Arap dilinin izlerini silmeye yönelik bu reform, dönemin din adamları ve İslamcılar tarafından desteklenmiyor. Onlar, Arapçayı başka bir milletin değil, Kur'an'ın ve İslam'ın, dolayısıyla ümmetin birleştirici dili olarak görüyorlar. Fakat İslamcıların böylesi bir milliyetçi hamleye itirazı ancak 1940'ların sonundan itibaren yükseliyor.

Kemalistler aslında dini millileştirmeye yöneliyor. Nasıl ki Avrupa'daki Reform döneminde milli kiliseler ortaya çıktıysa, cumhuriyetin kurucu kadroları aynı şeyi Türkiye'de yapmaya yöneliyor.

Peki Kemalist ideoloji neden böyle bir reform arayışına giriyor?

Aslında bu reform da diğerleri gibi “İslam medeniyeti”nden çıkıp Batı medeniyetine yönelme arzusunun bir yansıması. Bunun uluslaşma yoluyla gerçekleşebileceğine inandıkları için milliyetçilik ideolojisi daha işlevsel görülüyor. Dolayısıyla, İslam dininin değilse de Arapça'nın izlerini Türklüğün üzerinden atmak istiyorlar. Kemalistler aslında dini millileştirmeye yöneliyor. Nasıl ki Avrupadaki Reform döneminde milli kiliseler ortaya çıktıysa, cumhuriyetin kurucu kadroları aynı şeyi Türkiye'de yapmaya yöneliyor. “İnsanlar inandıkları dinin, kutsal kitabın dilini anlamalı. Müslümanlar, aradaki hacılara, hocalara ihtiyaç duymamalı” diye düşünüyorlar. Milliyetçilerin dini millileştirme projeleri hem din özgürlüğüne aykırı bir müdahale olduğu, hem de “hacı-hocaların” iktidar alanlarını tehdit ettiği için, İslamcılar öfke duyuyor. Ama bu öfkenin somutlaşması için, çok partili hayata geçişi ve esas olarak 1950'leri beklemek gerekiyor.

‘KEMALİSTLERİN ‘TÜRKLER NİYE BÜYÜK BİR MİLLET’ SORUSUNA VERDİĞİ CEVAP: İSLAM ÖNCESİ TÜRKLER’

1950'lerdeki milliyetçiliğin 1930'lardaki Kemalist milliyetçilikten ne gibi bir farkı vardı?

Kemalist, seküler milliyetçiliğin amaçlarından biri Osmanlı ve İslam geçmişiyle araya mesafe koymak.

Kemalist, seküler milliyetçiliğin amaçlarından biri Osmanlı ve İslam geçmişiyle araya mesafe koymak. Cumhuriyet'in vatandaşları için kurmaya çalıştıkları milli kimlikte İslam'ın rolünün çok baskın olmamasını istiyorlar. Kemalist milliyetçilik ve laikliğe göre dinde reform tam da yeni milli kimliğin inşası için gerekli. Türk dilini dini sahada da egemen kılmak milli gururu okşayan bir adım olarak düşünülüyor. Hem Mustafa Kemal hem de etrafındakiler, "Türk öğün, çalış, güven" sözüne de yansıdığı gibi, milli gurur inşasının çok önemli olduğunu biliyor. Peki bu gururun kaynağı ne olacak? "Türkler niye büyük bir millet" sorusuna bir cevap vermeliydiler.

Peki neydi cevap?

O gururun kaynağı, son verilen saltanat olamayacağına göre, daha eskilerde olabirdi. Yani, Türkçü ideolog Ziya Gökalp'in Türk kültürünün esas kaynağı olarak işaret ettiği İslâm öncesi Türkler. Dolayısıyla aradaki parantezi kapatıp, İslam öncesi Türklerle 1923'ten itibaren başlayan "şanlı tarih" birleştirilmeye çalışıldı. Türk Tarih Kurumu'nda üretilen Türk Tarih Tezi de zaten bu çabanın bir sonucuydu. Çok partili dönemde muhalif sesler çıkmaya başlayınca, böylesi bir tarih okumasına itirazlar yükseldi. Kemalizmin Osmanlı ve İslam tarihini görece "ihmal edişi", 1940'ların sonundan itibaren çeşitli gruplar tarafından reddedilmeye başlandı. Tanık olduğumuz şey bir milliyetçiliğin baş-

Türkçü ideolog Ziya Gökalp'in Türk kültürünün esas kaynağı olarak işaret ettiği İslâm öncesi Türkler. Dolayısıyla aradaki parantezi kapatıp, İslam öncesi Türklerle 1923'ten itibaren başlayan "şanlı tarih" birleştirilmeye çalışıldı. Türk Tarih Kurumu'nda üretilen Türk Tarih Tezi de zaten bu çabanın bir sonucuydu.

ka bir milliyetçilikle sınınanmasıdır aslında. Öte yandan milliyetçilik ve İslamcılık akımlarının ilk karşı karşıya gelişlerinin, Osmanlı'nın son dönemi olduğunu unutmamalıyız. Dolayısıyla 1950'lerde ortaya çıkan tartışmaların tarihi 1923 değil, öncesi. Fakat 1920'lerden itibaren İslamcı görüşün taşıyıcıları susmak zorunda kalıyorlar. Mesela Mehmed Akif'in de içinde yer aldığı Eşref Edib'in Sebilürreşad dergisi başta olmak üzere benzer görüşlerin nakledildiği pek çok yayın, Tahriri Sükun Kanunu'yla 1925 yılından itibaren kapatılıyor. Tek-parti döneminde, rejiminin dışında bir milliyetçilik anlayışı, inkılabı aykırı bulunduğu için dile getirilemiyor. 1945'ten itibaren olan şey ise, anlayış farklılıklarının ortaya konmaya ve konuşulmaya başlanmasıydı. Nitekim Sebilürreşad dergisi 1948 yılından itibaren yeniden yayınlanmaya başlanıyor. Cumhuriyet öncesi dönemi de bilen bu kuşak henüz hayatta ve hedefleri, genç kuşaklara başka türlü bir milli şuuru aşılamak. Bu milli şuuru içinde "şanlı Osmanlı mirası" ve İslâm var.

1960'larda Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi tartışmalarının tekrar canlandığını biliyoruz. Bu tartışmaların kaynağı ne?

1960'ların ortalarına doğru Kıbrıs krizinin yeniden ortaya çıkması ve bu nedenle Yunanistan'la ilişkilerin bozulması üzerine bu tartışmalar bir kez daha canlanıyor. O zaman, yazar Nihat Sami Ba-

1960'ların ortalarına doğru Kıbrıs krizinin yeniden ortaya çıkması ve bu nedenle Yunanistan'la ilişkilerin bozulması üzerine bu tartışmalar bir kez daha canlanıyor.

narlı, Ayasofya'nın önemini anlatırken, bir "milli kahraman" olarak Fatih Sultan Mehmed'e ihtiyacın olduğunu şöyle açıklıyor: "Ekmek gibi, su gibi muhtaç olduğumuz milli güven duygumuzu ancak böyle hatıralar yükseltecek" diyor.

1920'lerin ortasından itibaren Kemalist milliyetçiliğin Türklük üzerine inşa ettiği "milli gurur" varken, kırk yıl sonra Banarlı neden hâlâ milli güvene ekmek-su gibi muhtaç olduğunu, bunun için de Fatih'e başvurulması gerektiğini yazıyor?

Çünkü bu çevre, Kemalist milliyetçiliğin dayanaklarının milli gurur inşa etmek şöyle dursun, tam bir hezimet yarattığını düşünüyor. Ayasofya davası üzerinden edilen laflar, yazılan yazılar da bu bakışı çok iyi yansıtıyor. 1950'lerden itibaren ortaya çıkan milliyetçilik, bu açıdan Kemalist milliyetçiliğin reddiyesi ve Osmanlı mirasının sahiplenilmesi fikri üzerinden şekilleniyor. Haliyle Ayasofya burada sembolik bir öneme haiz.

'AYASOFYA MÜZELEŞTİRİLEREK İNSANLIĞA BİR İLİM MÜESSESESİ KAZANDIRILDI'

Gelelim 1934 tarihinde, Mustafa Kemal'in Ayasofya'yı müzeleştirme kararına... Bu nasıl oldu?

1950'lerden itibaren ortaya çıkan milliyetçilik, bu açıdan Kemalist milliyetçiliğin reddiyesi ve Osmanlı mirasının sahiplenilmesi fikri üzerinden şekilleniyor. Haliyle Ayasofya burada sembolik bir öneme haiz.

Ayasofya'nın sembolik önemi bilindiği için 1932 yılında Türkçe Kur'an okuma merasimi orada yapılıyor. Fakat daha öncesinde, ABD-Boston'daki Bizans Enstitüsü'nün kurucusu Thomas Whittemore, 7 Haziran 1931'de Türkiye'ye başvuru yaparak Ayasofya'daki Bizans dönemi eserlerini inceleme talebinde bulunuyor. Bu talebi olumlu karşılanan Whittemore, Aralık ayında Türkiye'ye gelip çalışmalara başlıyor. Temmuz 1932'de, Atatürk Orman Çiftliği'nde, Mustafa Kemal'le buluştuğunu da biliyoruz. O görüşmede dönemin Milli Eğitim Bakanı Zeynel Abidin Özmen de var. Öyle anlaşılıyor ki bu görüşme sırasında Whittemore, Atatürk'ü, yaptığı araştırmalar konusunda ikna ediyor. Nitekim 1934 yılının Ağustos ayında Zeynel Abidin Özmen'in topladığı bir uzman kurulu, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesini tavsiye ediyor. Aynı yılın Kasım ayında Evkaf Umum Müdürlüğü'nün yayınladığı raporda, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi halinde çok turist çekeceği tespiti yapılıyor. Hemen akabinde de, 24 Kasım 1934 tarihinde, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi yönünde hükümet tarafından kararname çıkarılıyor. Buranın insanlığa bir "ilim müessesesi" olacağı vurgulanıyor. Böylece Osmanlı döneminde neredeyse 5 yüzyıl boyunca "fetih nişanesi" olarak görülmüş ve "imparatorluk camii" olarak kullanılmış yapıya yeni bir elbise giydirilmiş oluyor.

Peki Whittemore orada ne tür çalışmalar yapıyor?

**Ayasofya'nın
sembolik önemi
bilindiği
için 1932 yılında
Türkçe Kur'an
okuma
merasimi orada
yapılıyor.**

Aslında Whittemore'la birlikte, Bizans'ın tarihinin ortaya çıkarılması açısından muhteşem bir arkeolojik alan oluyor Ayasofya. 1840'larda Fossati Kardeşleri heyecanlandıran, şu anda ise ziyaret eden bizlerin nefesini kesen o muazzam mozaikler o dönem ortaya çıkarılıyor.

Müzeleştirilmeden önceki çalışmalar için Ayasofya'da ne tür düzenlemeler yapılıyor?

Halılar çıkarılıyor, 8 metre çapındaki devasa hat levhalar indiriliyor ve başka herhangi bir yapının kapısından girip çıkamayacak kadar büyük olan bu levhalar 1949 yılına kadar da yerde kalıyor. Üzerlerinde Muhammed, dört halife ile Hasan ve Hüseyin'in isimlerinin yazılı olduğu o levhaların yere inmiş hali de uzun süre müzeleştirmeye karşı propagandanın argümanı olarak kullanılıyor.

Müzeleştirme kararına ne tür tepkiler geliyor?

Türkçe ezan gibi, biraz oldu-bitti oluyor bu karar. Demin de söylediğim gibi, İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümü olan 1953 yaklaşırken Osmanlıcı-milliyetçi kesimlerin tepkileri somutlaşmaya başlıyor. Bu kesim, Ayasofya'nın müzeleştirilmesini Müslüman-Türk milletine yapılmış bir hakaret, fetihle elde edilmiş bir kazanımın yok edilmesi olarak görüyor. "Fethin 500. yılında, Ayasofya'nın kapıları Müslüman-Türk milletine açılmalı" diyorlar. Çünkü Ayasofya,

Aslında Whittemore'la birlikte, Bizans'ın tarihinin ortaya çıkarılması açısından muhteşem bir arkeolojik alan oluyor Ayasofya. 1840'larda Fossati Kardeşleri heyecanlandıran, şu anda ise ziyaret eden bizlerin nefesini kesen o muazzam mozaikler o dönem ortaya çıkarılıyor.

Türklükle Müslümanlığın ortak kazanımı olarak görülüyor.

'AYASOFYA'NIN MÜZELEŞTİRİLMESİ İSLAMA VE TÜRKLÜĞE İHANET OLARAK GÖRÜLDÜ'

Ayasofya üzerine yazdığınız bir makalede, müzeleştirme kararının Atatürk tarafından verilmediğine, kararnamenin altındaki imzanın sahte olduğuna dair iddiaları aktarıyorsunuz. Bu iddiaların dayanağı, kaynağı ne?

Bu iddia ilk kez 1947'de gazeteci Ziyad Ebuziyya tarafında 1947'de ortaya atılıyor. 1950'lerde, Sebilürreşad dergisinden Eşref Edip gibi mukaddesatçı, milliyetçi-muhafazakâr ve Osmanlıcı, yazarlar müzeleştirme kararının bir kumpas olduğunu, hatta buna ilişkin bir kararnamenin olmadığını, bunun sonradan uydurulduğunu söylüyorlar. Dayanakları da, kararnamenin Resmi Gazete'de yayınlanmamış olması. Bu "sahte imza" iddiasının temelinde, Atatürk'ü doğrudan karşılarına almadan Ayasofya'nın müzeleştirilmesine tepki göstermek için, onun bu karardan haberdar olmadığını söyleme ve sorumlu olarak CHP'yi gösterme çabası var. Fakat o yıllarda Atatürk'ün bilgisinde olmayan böylesi bir kararın alınıp uygulanması söz konusu değil. Üstelik 1 Şubat 1935'te açılan müzeyi Atatürk'ün kendisi de ziyaret ediyor, çalışmaları yakından izliyor.

Bu iddia ilk kez 1947'de gazeteci Ziyad Ebuziyya tarafında 1947'de ortaya atılıyor. 1950'lerde, Sebilürreşad dergisinden Eşref Edip gibi milliyetçi-muhafazakâr ve Osmanlıcı, yazarlar müzeleştirme kararının bir kumpas olduğunu, hatta buna ilişkin bir kararnamenin olmadığını, bunun sonradan uydurulduğunu söylüyorlar.

İslamcılarla Türkçülerin o dönemki ilişkileri de bu bağlama mı oturuyor?

Aslında Türkiye'nin kadim tartışması olan Batıcılık ve Batıcılık karşıtlığının izleklerini Ayasofya tartışmaları üzerinden görebiliriz. Hristiyan Batı karşısında Müslüman Türk'ün gücünün ve zaferinin sembolü olarak görülen Ayasofya'nın müzeleştirilip evrensel bir kültür mirası haline getirilmesi, milliyetçi-muhafazakârlar tarafından İslam'a ve Türklüğe hep bir ihanet olarak görüldü. 1950'lerde hem Sebilürreşad hem de Büyük Doğu dergilerinde Ayasofya'da tekrar ezan okunması, bu "Fetih timsali" "Türk mâmuresi"nin kapılarının "Müslüman-Türk milletine açılması" talebini içeren yazılar çıkıyor. Bu temada yazı yazarlardan biri de Komünizmle Mücadele Derneği kurucularından, Atsız dergisi çevresinden Fethi Tevetoğlu. Tevetoğlu, Türkçülük-Turanlılık davasından da yargılanmış bir isim. Bu isimler, sadece İslamın değil, "şanlı Türk-İslam mirasının ayaklar altına" alındığını, Ayasofya'nın "ihanet ve hileyle Türk'ten alınıp Bizans'a", Müslüman'dan alınıp Hristiyan'a verildiğini söylüyorlar. Ayasofya'nın müzeleştirilmesini "tarihi bir hata", hatta "Hristiyan Batı'nın Bizans'ı ihya etmek için planladığı sinsî bir oyun" olarak görüyorlar. Türkçü ve İslamcı kesimlerin bu söylemde buluşması bu sürecin olağan bir sonucu. Bu söylemin Batı karşıtı sağ siyasette hâlen işlevsel olmasının arkaplanında 1950'lere dayanan bu mazi yatıyor.

Türkiye'nin kadim tartışması olan Batıcılık ve Batıcılık karşıtlığının izleklerini Ayasofya tartışmaları üzerinden görebiliriz.

'AYASOFYA KEMALİST BATILILAŞMAYLA HESAPLAŞMANIN SON KALESİYDİ'

2014 yılında *Toplum ve Bilim* dergisinde yayınlanan “Muhafazakâr milliyetçiliğin bitmeyen davası: ‘Mahzun mabed’ Ayasofya” başlıklı makalenizde, dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç’ın 15 Kasım 2013’teki şu demecini naklediyorsunuz: “Mahsun Ayasofya’ya bakıyoruz, inşallah güleceği günlerin yakın olmasını Allah’tan diliyoruz.” Devamla şöyle yazıyorsunuz: “Arınç’ın sözcüsü olduğu milliyetçi-muhafazakâr çevreler için Ayasofya’nın müze statüsü Kemalist Batılılaştırma projesinin son kalelerinden biri olarak, bir tür ‘iç fetih’ hareketinin son aşamasını temsil etmektedir. Bu yüzden, Ayasofya’nın yeniden camiye dönüştürülmesi büyük bir ‘milli’ zafer, bunu gerçekleştirecek devlet başkanının da Fatih gibi tarihi bir lider olacağı, hatta bu kişinin bizzat Recep Tayyip Erdoğan olması gerektiği dahi dile getirilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi kadrolarının ise ‘mahzun Ayasofya’ söylemini sahiplenmekle birlikte bu önemli müzeyi kapatmak gibi bütün dünyada büyük tepki doğuracak bir adımı atma konusunda aceleci olmadıkları görülmektedir.”

Evet, o sırada aceleci görünmüyorlardı. Fakat gerçekten de Ayasofya’nın camileştirilmesi, Kemalist Batılılaştırmayla hesaplaşmanın son kalesiydi. Mazisi, Ayasof-

Milli Türk Talebe Birliği gibi milliyetçi-muhafazakâr gençlik örgütlerine ve Millî Görüş çizgisindeki İslamcılara dayanan AKP'nin kurucu kadrolarına göre Ayasofya yeniden cami olmadan, fetih tam anlamıyla gerçekleşmiş sayılmaz.

ya'yı bir "milli dava" olarak bayraklaştıran Milli Türk Talebe Birliği gibi milliyetçi-muhafazakâr gençlik örgütlerine ve Millî Görüş çizgisindeki İslamcılara dayanan AKP'nin kurucu kadrolarına göre Ayasofya yeniden cami olmadan, fetih tam anlamıyla gerçekleşmiş sayılmaz. Nitekim 1950'lerde başlayan fetihçi, Osmanlıcı milliyetçilik, 1969'dan itibaren Milli Görüş hareketi tarafından da sahiplenildi. Milli Görüş'ten sonra AKP de bu ideolojiyi üstlendi. Ayasofya'nın camileştirilmesi hep bir ukde olarak İslamcı, fetihçi, Osmanlıcı ideolojilerin taşıyıcılarında vardı. Ne var ki, çok ciddi bir uluslararası tepki geleceği bilindiği için şu ana kadar hiçbir hükümet böyle bir adım atmadı. Sadece, 12 Eylül darbesinden bir ay önce, 8 Ağustos 1980 tarihinde dönemin başbakanı Süleyman Demirel, Sultan Abdülmecid'in restorasyon sırasında Ayasofya'ya eklettiği 25-30 kişilik Hünkar Kasrı'nı ibadete açtı. Fakat darbeden iki gün sonra, 14 Eylül'de burası kapatıldı. ANAP ise 10 Şubat 1991'de burayı yeniden mescit olarak kullanıma açtı. Dolayısıyla aslında 1991'den beri orada ezan da okunuyor, namaz da kılınıyor.

'AYASOFYA İBADETE AÇILDIĞINDA ERİŞİLEMEMİŞ TÜRK-İSLAM EGEMENLİĞİNİN SAĞLANACAĞI DÜŞÜNÜLÜYOR'

Ayasofya tartışmaları neden belli dönemlerde alevlenip belli dönemlerde sönümleniyor?

2011 yılındaki kampanyada mesela, Ermeni Soykırımı tasarılarına karşı yine alevlenmişti bu tartışmalar. Ayasofya'nın ibadete açılması "Batı'ya vurulacak tokat", "Ermeni tasarılarına karşı zincirler kırılmalı" gibi sloganlarla savunuldu o dönemde.

Çünkü sağıın hem Kemalizmle hem de Batı'yla hesaplaşmasının bir aracı bu. 2011 yılındaki kampanyada mesela, Ermeni Soykırımı tasarılarına karşı yine alevlenmişti bu tartışmalar. Ayasofya'nın ibadete açılması "Batı'ya vurulacak tokat", "Ermeni tasarılarına karşı zincirler kırılmalı" gibi sloganlarla savunuldu o dönemde. 1964 sonrasında da Kıbrıs krizi nedeniyle Yunanistan aleyhine yayınlar artarken Ayasofya'nın ibadete açılması kampanyaları da yoğunlaşmıştı. Bu arada karşı tarafta, Rum milliyetçilerinin de Ayasofya'nın yeniden alınması, kilise yapılması hülyası olduğunu unutmayalım.

Peki yakın zamanda Ayasofya kampanyası neden bir kez daha alevlendi ve bugünkü adım atıldı?

Mevcut yönetim şehir mekanlarında, özellikle de İstanbul'da kendi iktidarını ve kendi milli kimlik anlayışının sembollerini egemen kılmaya yönelik pek çok adım attı. Örneğin Taksim'de henüz açılışı yapılmamış bir cami inşa edildi. "Milli dava" olarak el atılmamış bir tek Ayasofya kalmıştı. Ayasofya ibadete açılırsa, bir türlü erişilememiş Türk-İslam egemenliğinin sağlanacağı düşünülüyordu. İktidarın şu anda dünyaya milli egemenliğimiz hatırlatan "biz ne istersek onu yaparız, işimize karışmayın" yollu tepkilerinin de belli bir tabanda karşılık bulduğu kesin. Yeni bir zafer, yeni bir "milli gurur" inşası için bu adım gerekli görülüyordu.

‘ERDOĞAN SAĞIN AYASOFYA RÜYASINI GERÇEKLEŞTİREN LİDER OLMAK İSTİYOR’

İktidar yanlısı bir tarihçi olan Yavuz Bahadıroğlu, Twitter’de şöyle yazmış: “Ayasofya, Osmanlı Türkiyesinden cumhuriyet Türkiyesine armağandır. Verildiği gibi korumak tarihe ve atalarımıza karşı borcumuzdur. 1934 şartlarında açılan parantezi artık kapatmak lâzım. Bunun için ABD’den, AB’den, Yunandan, Rum Patriğinden ve mahkemedен icazet almak zorunda değiliz.” Aynı Bahadıroğlu’nun 8 Mayıs 2013 tarihinde Zaman Gazetesi’ne de şöyle bir mülakat verdiğini, bahsettiğimiz makalenizde iktibas ediyorsunuz:

“Ayasofya’nın ibadete açılması, ihtişam dönemine yeniden dönüşün icra mührüdür. Siyaset, kıvamının olgunlaşmasını beklemektedir. Ayasofya’nın ibadete açılması ümmet şuuruna vurulan düğümlerin bir bir çözülmeye başlaması demektir; ümmet ölçekli uyanışı beklemektedir. Ayasofya’nın ibadete açılması, İttihad-ı İslam mefkuresinin merkez adresi keşif demektir; feraset ve basiretin kolektifleşmesi beklemektedir. Bunlar olursa, kuşkusuz o da olacak, vakti geldiğinde Ayasofya ibadete açılacaktır. Kudüs’ün fethi nasıl Hz. Ömer kıvamında bir manevi yapının öncülüğünü gerektiriyorsa, İstanbul’un fethi de Hz. Fatih kıvamında bir nevi yapının öncülüğünü gerektirir. Mescid-i Aksa’nın geri alınması, tarihi seyir içinde Ömerî bir izdüşümle mümkün olacağı gibi Ayasofya’nın ibadete açılması da aynı şekilde Fatih benzeri bir izdüşümle mümkün olacaktır. Recep Tayyip Erdoğan bu kutsi istihdama ehil görünüyor.” Bu sözler herhalde Türkçü-İslamcı kanadın Ayasofya’ya yaklaşımının özeti, değil mi?

Recep Tayyip Erdoğan, elbette sağın bu rüyasını gerçekleştiren lider olmak arzusundaydı...

Evet, tam öyle. Dikkat ederseniz başından beri hep zamanlamaya vurgu yapıyor. Şu anda da, başta ekonomi olmak üzere ülkedeki genel gidişat, Batı'yla, Yunanistan'la ilişkiler hiç iç açıcı değil. Böyle zamanlarda iktidarlar hem dışa karşı hakimiyet gösterisi yapmak hem de içeride sadakat yenilemek, dikkatleri temel sorunlardan kaçırmak için arayışlara girerler. İktidar açısından yeni bir zafer gerekiyordu, ama sağın Ayasofya rüyasını gerçekleştirmiş olmak da kendisi açısından tarihi önemde. Tayyip Erdoğan, elbette sağın bu rüyasını gerçekleştiren lider olmak arzusundaydı. Öte yandan milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı gruplar açısından bu sembolizmin çok önemli olduğunu biliyoruz. Ama bunun kitleler nezdinde aynı anlamı taşıyıp taşımadığından emin değiliz. Halkın önemli bir kısmı belki bu meseleden haberdar değildi. Fakat şu an, bu meseleden haberdar olmayan yeni kuşaklar bile bu “dava”ya dahil edilmiş oldu.

Ayasofya ibadete açılmasaydı ne olurdu?

Bir kez daha “uygun zaman” beklenmeye başlanırdı. Ayasofya'nın müze olarak kalması, Türkçü-İslamcı sağ mağduriyet söyleminin pekişerek devam etmesi anlamına da gelirdi. Fakat şu anki durumda, “Ayasofya davası” etrafındaki ayrıştırıcı, fetihçi, inanç temelli ayrışmayı körükleyici milliyetçi söylem nedeniyle, Ayasofya'nın ibadete açılmasının iktidar tarafından siyasi bir zafer olarak çerçevesleneceği açık. Fakat aslında her durumda, bu son gelişmeyi tam da bu söylemi tartışmaya açmak, sorgulamak için bir fırsat olarak görebiliriz. Milliyetçi söylemin dışına çıkarak Ayasofya'ya yaklaşabilsek, ister cami, ister müze, bu mabedi hak ettiği üzere bütün tarihsel ve kültürel katmanlarının bir arada algılanabileceği, yaşayan bir mekân haline nasıl getirebileceğimizi birlikte düşünmeye başlayabiliriz.

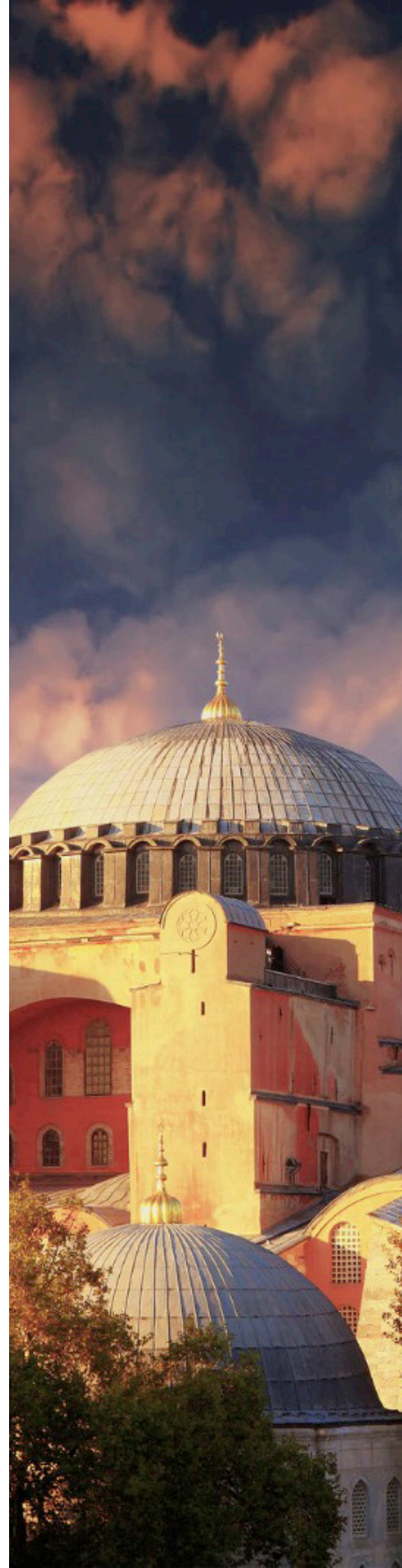
Ayasofya'da 'düşman' ihtiyacı

Mart 2019'a kadar "Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi" meselesine mesafeli yaklaşan, 2013'te parti içinden bu konuda yükselen tek ses karşısında bile ölü taklidi yapan iktidar sözcüsü basın neden ön sayfasında her gün Ayasofya'ya yer veriyor?

GÖKHAN TAN

İktidar, kendi sorumluluğundaki başarısızlıkları ne zaman sanal düşmanlara havale etmeye kalksa aklıma, “Hiç gitmediği İstanbul’da aracının plakasına 48 defa ceza kesilen çiftçi” haberi geliyor. Sivas’ın Kartaca köyünde yaşayan çiftçi, hiç görmediği bir kentin, bilmediği köprülerini, kullanmadığı otoyollarını kaçak geçtiği gerekçisiyle sürekli cezaya maruz kalıyor; icralık oluyor. Çiftçi Aydın, ilk cezadan bir yıl sonra, 1994 model aracının plakasının, ne model ne de renk olarak kendi aracına benzemeyen bir araç tarafından taklit edildiğini öğreniyor. Gelgelelim cezalar dört yıl boyunca devam ediyor. DHA’nın Ocak 2018’de yayımlandığı haberde “Ben cezanın birini iptal ettirene kadar bir ceza daha geliyor” diyordu Aydın.

Çiftçi Aydın’ın binlerce liralık cezaya maruz kalmasının gerekçesi Aydın’ın hayatında hiç görmediği bir kentte bulunması, örneğin, Türk Lirası’nın değer kaybetmesinin ve vatandaşın cebindeki paranın sürekli küçülmesinin müsebbibi de “Türkiye’nin ekonomik yükselişini, büyüme hızını çekemeyenler”. Kim olduklarını bilmiyoruz ama ülkenin gelişmesini istemiyor ve sürekli saldırılar düzenliyorlar. Gezi kalkışmasını destekleyen “faiz lobisi” de böyle bir yapı mesele. Doğal ve tarihi alanları yok eden HES ve barajlara, nükleer santrallere “Türkiye’nin enerji alanında dışa bağımlı kalmasını istediği için” karşı çıkan bir grup da var. Nadiren kim olduklarını öğrenir gibi oluyoruz. Örneğin Almanların yerli oto-

Ayasofya, AKP iktidarı boyunca parti dışından muhafazakâr ve milliyetçi kesimlerin gündem haline getirip AKP'ye kabul ettirmeye çalıştığı bir konu oldu.

mobil atağından rahatsız olduğunu, üçüncü havalimanını çekemediğini duyuyoruz (her ikisi de Sabah'ın haberiydi.) Gel gör ki havalimanının enerji altyapısından, uçak bildirme köprülerinin üretimine kadar başlıca ihtiyaçlarının Alman şirketlerince karşılandığı ortaya çıkıyor. Yani kimi zaman söylem somut özneler üzerinden sürdürülmeye çalışılsa da bu kez “düşmanlığın” sanal olduğu ortaya çıkıyor.

AYASOFYA

1934 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla müze olmasına karar verilen Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürülmesi tartışmasında da benzer bir çabayla karşı karşıyayız. Çünkü Türkiye'nin mevcut yönetim biçiminde Ayasofya'yı camiye çevirmek için Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) önünde hiçbir engel yok. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan kendi imzalayacağı kararname ile bunu gerçekleştirme yetkisine sahip. Yetki ve güç Erdoğan'dayken ihtiyacı duyulan tek eksiklik, tüm engellemelere rağmen karşısında “zafer” kazanılacak bir özne ya da özneler.

Ayasofya, AKP iktidarı boyunca parti dışından muhafazakâr ve milliyetçi kesimlerin gündem haline getirip AKP'ye kabul ettirmeye çalıştığı bir konu oldu. AKP, lideri Erdoğan'ın inisiyatifiyle bu sunî gündeme hiç ortak olmadı ya da Erdoğan'ın “Önce Sultanaahmet'i doldurun” gibi muğlak cevaplarıyla geçiştirdi.

Parti içinde Ayasofya'yı cami olarak görmek isteyenler olsa bile bu talep hiçbir zaman yüksek sesle söylenmedi.

YASİN AKTAY(2014): 'GÜNDEMİMİZE HİÇ GİRMEDİ'

2014'te BBC Türkçe için görüşüne başvurduğum AKP Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Yasin Aktay, Ayasofya'nın ibadete açılması konusunun partisinin gündemine bugüne kadar hiç girmediğini belirtirken şunları söylemişti: "Dışarıda birileri bir takım gündemler oluşturmaya ve AK Parti'nin gündemine sokmaya çalışıyor. Kendi gündemini ülkenin gündemi haline getirmek istiyorlar. Bu bizi ilgilendirmiyor. Ayasofya'nın şu andaki statüsü, uluslararası ve Türkiye'de genel anlamda kabul gören bir statü. Geleceğe dair bir blokaj da koymak istemem ama şu anda kesinlikle böyle bir gündem mevzu bahis değil."

Parti içinde Ayasofya'yı cami olarak görmek isteyenler olsa bile bu talep hiçbir zaman yüksek sesle söylenmedi. AKP kurucularından İsmail Kahraman'ın, özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı olduğu dönemde (Kasım 2015–Haziran 2018) Ayasofya ile ilgili tavrı merak konusuydu. Çünkü Kahraman, 1967'de Papa 6. Paul'ün Ayasofya'yı ziyaretine tepki olarak müzede namaz kılan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) üyelerine öncülük etmişti. Gazete Duvar'dan öğrendiğimize göre İsmail Kahraman, 2017'de Ayasofya'da cuma namazı kılmak -ve bu isteğini de TBMM'nin kurulduğu 23 Nisan'da gerçekleştirmek- istedi. Habere göre Erdoğan Kahraman'dan bu dileğini ertelemesini istedi.

Ayasofya'yı gündeme getirme çabasının parti dışında geliştiğini ve parti içinde dile getirilen dileklerin de yine parti içinde kaldığını söylüyorum. Fakat bu teamülün bir tek, ama çok güçlü bir istisnası var: Bülent Arınç.

BAŞBAKAN YARDIMCISININ DİLEĞİ

Ayasofya'yı gündeme getirme çabasının parti dışında geliştiğini ve parti içinde dile getirilen dileklerin de yine parti içinde kaldığını söylüyorum. Fakat bu teamülün bir tek, ama çok güçlü bir istisnası var: Bülent Arınç. Arınç, 15 Kasım 2013'te Başbakan Yardımcısı olarak Sultanahmet meydanında katıldığı açılıшта, "Bu mahsun Ayasofya'ya bakıyoruz, inşallah güleceği günlerin yakın olmasını Allah'tan diliyoruz" dedi.

AKP iktidarı boyunca bu isteği yüksek sesle dile getiren tek ismin, görev döneminde Vakıflar Genel Müdürlüğü kendi bakanlığına bağlı olan, böylelikle İznik ve Trabzon'da aynı isimdeki (Ayasofya) iki müzenin tekrar cami olarak hizmete girmesini sağlayan ve en önemlisi, kendi tabiriyle parti içinde "özgöl ağırlığa" sahip olan Bülent Arınç olması belki de sürpriz değil.

Dikkat çeken şey, neredeyse en önemli gündem maddesi olarak Ayasofya'yı gören ve konuya her gün ön sayfasında yer veren AKP sözcüsü basının 15 Kasım 2013'te, AKP'den o güne kadar dile getirilen en yüksek, tek yüksek sesi görmezlikten gelmesi. İktidara yakın basının "amiral gemisi" Sabah'ın 16 Kasım 2013 tarihli nüshasında (keza 17 Kasım 2013'te de) Bülent Arınç'ın "Ayasofya'nın dileği" hakkında tek satır yok. Sabah, 16 Kasım 2013 tarihli nüshasının ön sayfasından duyurduğu, "Atina'ya minaresiz cami" ve 9. sayfasındaki "Almanya'da cami arazisine saldırı" haberlerini yayınlamış.

2013'ün sessiz amiral gemisi Sabah'ın, 31 Mart 2019 yerel seçimlerinin hemen öncesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın nihayet, "Bir adım atmanın zamanı gelmiştir" açıklamasından sonra Ayasofya'nın haber değeri taşıdığına kanaat getirmesi şaşırtıcı değil.

Anlaşılan o ki Sabah, yurtdışındaki cami projeleri ve arazileriyle ilgili gelişmelerin, bugünlerde "kamuoyunun bilgilenmesi" açısından vazgeçilmez bulunduğu Ayasofya ile ilgili haberden daha önemli olduğunu düşünmüş.

Sadece Sabah değil, 16 Kasım 2013 tarihli nüshalarına baktığımız iktidara yakın hemen tüm gazetelerin Başbakan Yardımcısının Ayasofya dileğini "haber değeri taşıyan" bir gelişme olarak değerlendirmedeğini görüyoruz. Bu gazeteler içinde haberi küçük de olsa ön sayfadan gören iki gazete, "Ayasofya sinyali" başlığıyla Yeni Şafak ve "Ayasofya için ibadet sinyali" başlığıyla Milliyet. Akit gazetesi arka sayfasında, Türkiye ise iç sayfasında yer vermiş. Ayasofya konusunda en duyarlı olduğu düşünülen, müze önünde toplu namaz etkinlikleri düzenleyen Milli Görüş çizgisinin yayın organı Millî Gazete'nin gelişmeye sessiz kalması ise ayrıca dikkat çekici.

SABAH'TAN 'FİKRİ TAKİP'

2013'ün sessiz amiral gemisi Sabah'ın, 31 Mart 2019 yerel seçimlerinin hemen öncesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın nihayet, "Bir adım atmanın zamanı gelmiştir" açıklamasından sonra Ayasofya'nın haber değeri taşıdığına kanaat getirmesi şaşırtıcı değil. 2020 yılında iş icraata geldiğinde...

Cumhurbaşkanı Erdoğan:
“Ayasofya’yı camiye çevirmeyin diyorlar. Türkiye’yi siz mi idare ediyorsunuz, biz mi?”

Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Ayasofya’yı camiye çevirmeyin diyorlar. Türkiye’yi siz mi idare ediyorsunuz, biz mi?” (9 Haziran)

AKP Grup Başkan Vekili Mehmet Muş: “Ayasofya için Temmuz’u bekleyin.” (10 Haziran)
CHP’li Kaboğlu’dan skandal sözler (11 Haziran)

CHP’nin pusulası iyice şaştı: “Millet Ayasofya’nın ibadete açılmasını beklerken CHP’li Kaboğlu’nun ‘Sultanahmet Camisi müze yapılsın’ teklifine büyük tepki geldi.” (12 Haziran)

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: “Ayasofya ulusal egemenlik meselesidir.” (12 Haziran)

Avukat Mehmet Sarı: “[Ayasofya’yı müzeye dönüştüren] Atatürk’ün imzası sahte olabilir.” (13 Haziran)

Ayasofya haziresinde beş padişahın türbesi var (14 Haziran)

Devlet Bahçeli: “Ayasofya mutlaka ibadete açılmalı.” (15 Haziran)

Ömer Çelik: “CHP’nin Sultanahmet çıkışı İslamofobik (...) CHP’nin Ayasofya dili Türkiye içindeki ayırıcı dildir.” (16 Haziran)

‘TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN MÜLKÜDÜR VE FETHEDİLMİŞTİR’

Atatürk’ün imzasının sahte olduğu iddiası, Ayasofya’nın Fatih’in vakfı olduğu, padişahların türbesinin burada bulunduğu gibi yıllardır çığnemenen şeylerin dolgu malzemesi olarak kullanıldığı Sabah gazetesi manşetleri örneğinde tüm odağın yine ihtiyacın karşılanmasına yönelik, içeride ve dışarıda “karşısında zafer kazanılmaya ihtiyaç duyulan öznenin” inşasında olduğunu görüyoruz. Bunlar: “Tür-

Topkapı Sarayı da, Ayasofya da, Sultanahmet de müze olmalı. Çünkü bunlar artık insanlığın ortak malı”

kiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını çekeyenler”, “ezanın ya da Kur'an-ı Kerim'in nerede okunacağına karar vermek isteyenler”, “İstanbul'un kime ait olduğunu hâlâ tartışmaya açmak isteyenler”, “kendi coğrafyasına ve değerlerine yabancı olanlar”, “ayırıcı dil kullanan İslamofobikler”...

Bu sıfatların kullanıldığı özneler kimi zaman, “Ayasofya'da Kuran'dan ayetler okunmasının Hıristiyanların dini duygularına hakaret anlamına geldiğini” belirten Yunanistan, kimi zaman Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu'nda “Ayasofya'nın karmaşık çok dinli tarihinin korunmasını desteklediklerini Türk hükümeti yetkililerine iletin” ABD Dışişleri Bakanlığı ya da “Topkapı Sarayı da, Ayasofya da, Sultanahmet de müze olmalı. Çünkü bunlar artık insanlığın ortak malı” diyen CHP İstanbul Milletvekili İbrahim Kaboğlu.

Özellikle Kaboğlu'nun sözleri ihtiyaca ziyadesiyle karşılık vermiş olmalı ki beş gün arayla iki kez Hükûmet Sözcüsü Ömer Çelik tarafından kullanıldı ve konu bir haftada üç kez üç Sabah'ın ön sayfasında yer aldı.

İHTİYACA KARŞILIK GAZETECİLİK

Ayasofya konusunda Sabah'ın sayfaları, bir gazetenin yıllardır uzak kaldığı bir konuyu neden gündemde tutmaya çalıştığının mükemmel bir örneği. Ama iktidar basınının bunu nasıl yaptığının bir cevabı da yine Sabah'ın başlıklarında mevcut.

Gazetenin 10 Haziran'da AKP Grup Başkan Vekili Mehmet Muş'un ağzından verdiği "Ayasofya için Temmuz'u bekleyin" başlığına bakınca, konu edilen gelişmede haber değeri taşıyan olguyu öğrenemiyoruz. Çünkü haber konusu gelişme, başlığa yansıtılan şekliyle AKP'nin Ayasofya'nın ibadete açılması için temmuz başında Danıştay'ın vereceği kararı bekliyor olması değil. Haber konusu gelişme, meclisteki İYİ Parti Grubu'nun, Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması için verdiği önerinin AKP'li vekillerin oylarıyla reddedilmesi. (Bu arada lideri Bahçeli'nin beş gün sonra "mutlaka ibadete açılmalı" diyeceği Ayasofya için meclisteki MHP vekilleri de oylamada çekimser kaldı.)

Haberi doğru yansıtması için rahatlıkla "İYİ Parti'nin Ayasofya'nın ibadete açılması ile ilgili önerisi, TBMM'deki oylamada AKP tarafından reddedildi" gibi bir başlık atılabilecekken bu tercih edilmiyor. Çünkü bu tür bir başlık, iktidarın ve Sabah'ın ihtiyacını karşılamıyor.

Başkan Vekili Muş'un sözleri haberin kendisi değil; haber konusu gelişmeye getirilen yorum. Muş, İYİ Parti'nin önerisini neden reddettiklerini açıklıyor. Bu açıklama da haberin kendisiymiş gibi sunuluyor. Haberin kendisini değil, iktidarın/güçlünün bu gelişmeye nasıl tepki verdiğini görmek, gerçeğin deformasyonuna hizmet eden ve habercilikten uzaklaşan basında kemikleşmeye başlayan bir uygulama.

Önünde hiçbir engel olmayan ve uygulanmasına da başlanan bir konuda neden engelci aranıyor?

Ayasofya konusuyla ilgili son gelişme, Hürriyet'in haberine göre Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP Merkez Yürütme Kurulu toplantısında "2 Temmuz'da alınacak Danıştay kararının ardından Ayasofya'da namazımızı kılarız" demesi ve ilk namazın 15 Temmuz'da kılınmasının önerilmesi.

Her iki dinin öğelerini taşıyan bir mabed bu kadar kısa bir sürede nasıl İslamî koşullara uyumlu hale getirilebileceği bir başka yazının konusu. Tarihçi yazar Dr. Ahmet Anapalı'nın yalanlanmayan iddiasına göre cami için 5 bin metrekarelik bir halı bile sipariş edilmiş. Bu iddia doğru ise yine, yazı boyunca cevaplamaya çalıştığım soruya geliyoruz:

Önünde hiçbir engel olmayan ve uygulanmasına da başlanan bir konuda neden engelci aranıyor?

Ayasofya zaferi kime karşı kazanıldı?

Kime karşı kazanıldı? Çok açık ki ülkenin laik-seküler kesimine bir gol daha attıklarını düşünüyor teoliberal iktidar. Taksim'e cami, AKM'nin yıkılması ve biraz da Kızılay Camisi'nden sonra, altın vuruş Ayasofya'nın camiye çevrilmesi. Böylece laik Türkiye Cumhuriyeti'nin elinde simgesel mimari anıt, -galiba- Anıtkabir'den başka kalmadı.

METİN YEĞİN

Kime karşı kazanıldı? Çok açık ki ülkenin laikseküler kesimine bir gol daha attıklarını düşünüyor teoliberal iktidar.

Bir kilise miydi Ayasofya ? Hayır. 500 yıldan fazladır kilise olarak kullanılmıyor. Bu yüzden her ne kadar bütün dünyada Hıristiyanlar, mahcup bir nezaket içinde karşı çıksa da, simgesel bir Hıristiyan eseri olma durumu 500 yıldır yok. Bu yüzden bu mağlubiyetin mümessili onlar olamaz. Oldukça geç kalmış bir şey bu. En azından biz ölümlüler için.

Bu cihan-ı alemin koca gök kubbesi karşısında uhrevi bir zafer olarak da görülemez, sanırım depreme karşı bile, ancak payandalarla ayakta durabilen, yanlış statik hesap mağduru Ayasofya kubbesi. Yani eğer inananlar -hangi dinden olursa olsun- böyle bir karşılaştırmayı, bir an olsun yapsalar, beyhude bir üzüntü ya da sevinçli bir cuma telaşı içinde olduklarını göreceklerdir mutlaka.

Yani çok uzun zamandır kullanılmayan bir kilisenin, daha az zamandır kullanılmayan bir camiye dönüşmesi, Mescid-i Aksa gibi kutsal bir mekanın kullandırılmaması, başka bir hale dönüştürülmesi simgesel anlamından çok uzak. Daha çok Taliban'ın Buda heykellerini bir daha geri dönülmeyecek bir biçimde imha etmesine benziyor. Çünkü aynı o Buda heykelleri gibi, çok uzun zamandır kurucularının inançları için kullanılmıyor. Bundan tek farkı, top atışları yerine sigortasız taşeron işçiler tarafından badana edilerek yok edilecek olmaları.

Çok uzun zamandır kullanılmayan bir kilisenin, daha az zamandır kullanılmayan bir camiye dönüşmesi, Mescid-i Aksa gibi kutsal bir mekanın kullandırılmaması, başka bir hale dönüştürülmesi simgesel anlamından çok uzak.

-Belki top atışlarını hatırlatacak havai fişekleri de atılır ve imha edilememiş stoklar da değerlendirilmiş olabilir, MÜSİAD başkanının-

Öyleyse bu zafer kime karşı kazanıldı? Çok açık ki ülkenin laik-seküler kesimine bir gol daha attıklarını düşünüyor teoliberal iktidar. Taksim'e cami, AKM'nin yıkılması ve biraz da Kızılay Camisi'nden sonra, altın vuruş Ayasofya'nın camiye çevrilmesi. Böylece laik Türkiye Cumhuriyeti'nin elinde simgesel mimari anıt, -galiba- Anıtka-bir'den başka kalmadı.

Ayrıca kapatılmış olan sadece Ayasofya Müzesi ve üstü badanalı Hz. Meryem mozaikleri -muhtemelen -de değil. Laik ve seküler kesimin resmi temsilcisi CHP de, yargı itirazı yapmayacağını söyleyerek, kendi üstünü -usulca- badanalayarak örttü. Bunun günlük hayattaki manası, ülkenin her yerinde ev yapımı likör ikramlı 'şeker' bayramlardan, sohbetli-pilavlı düğün törelerine dönüşen, laik seremoni hayatının da son noktası oluşu. Nasıl ki Anadolu'nun en ücra köşesinde bile, mutlaka bir Arjantin tangosu, Komparsita ile kıyılmış nikah törenleri, zoraki, sessiz belediye imzalarına ve imam üflemelerine dönüştüyse, alkollü içkiler tekel bayilerinde köşe bucak, mutlaka ki siyah naylon torbalara ve çift katlı gazetelere sarılarak satın alanlara teslim ediliyorsa, bu müzenin yıkılması hali zaten çoktan gelmişti.

**Taksim'e cami,
AKM'nin yıkılması
ve biraz da Kızılay
Camisi'nden
sonra, altın vuruş
Ayasofya'nın
camiye çevrilmesi.
Böylece
laik Türkiye
Cumhuriyeti'nin
elinde simgesel
mimari anıt,
-galiba-
Anıtkabir'den başka
kalmadı.**

Aşağıdan doğru bu tarih anlatımında, bu meydanın altından hep ölümler çıktı. İçinden dehşet geçen öyküler bunlar. Sadece öldürmek için değil, bunun yani şiddetin simgesel bir hal olarak deşifre edildiği bir mekan, bir kent meydanı, bir iktidar vitri-ni At meydanı. Her görkemin altında var olan şiddettir ve onu daha yukarılara taşıyan sömürü ve akan kanların toplamıdır her görkemli yapı.

-Ve bu yüzden, bugün her yerde banka binaları ve gökdelenler olması da tesadüf değildir.-

Kendi adıma Ayasofya'nın cami olması umrumda değil. Müzesine ortaokulda toplu halde götürülmüştüm ve camiye gideceksem de Süleymaniye Camii ya da Edirne'de Selimiye Camii varken kapısından geçmem. Fakat laik kesimin çaresizlikten başka tarafa oy veremeyeceğini düşünüp, kendi suretini badanalayan CHP, ne kadar etliye sütlüye, 'laiklik ve Kürt meselesine' dokunmadan bu işi sürdürebileceğini sanıyor, ona şaşarım...

Ayasofya'nın dirilişi: **Sırada ne var?**

Peki geçen bir yıl içinde ne oldu da "Dünyanın çeşitli yerlerinde bizim binlerce camimiz var. Bunu söyleyenler acaba o camilerin başına ne gelir düşünüyor mu? Bunları düşünmeden söylüyorlar" diyen Cumhurbaşkanı Erdoğan, bir anda geçtiğimiz yıl üç buçuk milyondan fazla ziyaretçi alan Ayasofya'yı müze statüsünden çıkararak ibadete açmaya karar verdi?

ÜLKÜ DOĞANAY

Ne oldu da Cumhurbaşkanı Erdoğan, bir anda geçtiğimiz yıl üç buçuk milyondan fazla ziyaretçi alan Ayasofya'yı müze statüsünden çıkararak ibadete açmaya karar verdi?

Çok değil, bundan bir yıl önce, 16 Mart'ta yaptığı mitingde Ayasofya'nın cami olmasını isteyen seçmene, "Sultanahmet'i bir doldurun ondan sonra bakarız" yanıtını vermişti. Hemen ardından bunun bir tahrik olduğunu, bu oyunlara gelmemek gerektiğini söylüyor ve "ben bir siyasi lider olarak bu oyuna gelecek kadar istikametimi kaybetmedim" diyordu. Birkaç gün sonra ise katıldığı televizyon programında Ayasofya'yı ibadete açmaktan değil ancak müze statüsünden çıkartarak ismini cami olarak değiştirmekten, böylece vatandaşın ücret ödemeksizin gezebilmesine imkân sağlamaktan söz ediyordu. Peki geçen bir yıl içinde ne oldu da "Dünyanın çeşitli yerlerinde bizim binlerce camimiz var. Bunu söyleyenler acaba o camilerin başına ne gelir düşünüyor mu? Bunları düşünmeden söylüyorlar" diyen Cumhurbaşkanı Erdoğan, bir anda geçen yıl üç buçuk milyondan fazla ziyaretçi alan Ayasofya'yı müze statüsünden çıkararak ibadete açmaya karar verdi? Ya da başka türlü söyleyecek olursak ne değişti ki Erdoğan, 1994 yılında İstanbul Belediye Başkanlığına Arapça yayın yapan bir dergiye verdiği röportajda dile getirdiği Ayasofya'yı Müslümanlar için camiye dönüştürme vaadini 26 yıl sonra tutmaya karar verdi?

Danıştay'ın kararı yayınlanır yayınlanmaz Ayasofya'yı cami olarak Diyanet İşleri'ne bağlayan kararnameyi imzalayan Erdoğan, aynı gece, 1453'e gönderme yapması hesaplanmış bir zamanlamayla saat

Ne değişti ki Erdoğan, 1994 yılında İstanbul Belediye Başkanırken Arapça yayın yapan bir dergiye verdiği röportajda dile getirdiği Ayasofya’yı Müslümanlar için camiye dönüştürme vaadini 26 yıl sonra tutmaya karar verdi?

20.53’te ulusa sesleniş konuşmasını yaptı. Kuşkusuz, Danıştay 10. Dairesi bu kararı akşam üstü değil de sabah saatlerinde yayınlanmış olsaydı, bu altı saatlik rötar olmayacak ve Erdoğan’ın konuşması saat 14.53’e denk getirilerek yıllardır seçim meydanlarında seçmeni cezbetmek için kullandığı fetih ruhuna çok daha uygun bir simgesellik yakalanmış olacaktı. Saati tam olarak tutturamasa da, beklendiği gibi Erdoğan’ın konuşmasının ana teması fetih oldu. Ayasofya’nın İstanbul’u fetheden Fatih’in mülkü olduğundan, Fatih tarafından Ayasofya’nın tapusunun onun kurduğu vakfa devredildiğinden söz etti ve konuşması sırasında arkasında sergilenen vakfiyeden sözler okudu. Aslında bu sözler, Osmanlı’da bütün vakfiyelerin sonunda yer alan standart ifadeler olmasına rağmen, Fatih’in bedduası olarak yorumlanıyordu. Erdoğan böylece, birçok diğer şeyin yanında Ayasofya’yı yeniden cami yapma kararınının Fatih’e atfedilen “onu cami olmaktan her kim çıkarırsa azapları hafiflemesin, haşr gününde yüzlerine bakılmasın bedduasından “kurtulmamızı sağlayan” lider olarak tarihe geçme fırsatını yakalamıştı. Erdoğan’ın bu kararı yalnızca onu Ayasofya’yı müze yapan Cumhuriyet rejimini Fatih’in lanetinden kurtaran kişi olma mertebesine eriştirmekle kalmıyor; konuşmasındaki sözleri dikkatle dinlendiğinde aynı zamanda “dünyanın dört bir yanındaki Müslümanların fetret devrinden çıkış iradesi”nin müjdecisi olarak da konumlandırılıyordu. Erdoğan, “Ayasofya’nın dirilişi”ni “Mescid-i Aksa’nın özgürlüğe kavuşmasının habercisi”, kendisini ise Müs-

Ayasofya kararının kaçınılmaz olarak gündeme getirdiği İstanbul'un fethi, Erdoğan'ın siyasi söyleminde merkezi yeri olan bir motif.

lüman aleminin ve tüm mazlumların, mağdurların, ezilmişlerin sözcüsü olarak sunmakta; “Türk milleti, Müslümanlar ve tüm insanlık olarak dünyaya söylenecek yeni sözlerimiz” olduğundan söz etmekteydi.

Ayasofya kararının kaçınılmaz olarak gündeme getirdiği İstanbul'un fethi, Erdoğan'ın siyasi söyleminde merkezi yeri olan bir motif. Özellikle İstanbul'daki seçmene seslenişlerinde sık sık Fetih Suresi'ni okuyarak söze başlayan Erdoğan, seçim meydanlarında adeta İstanbul kim olduğunu açıkça belirtmese de Hıristiyan Batı medeniyeti ve onun içerideki işbirlikçileri olduğunu anladığımız düşmanlar tarafından her an işgal edilecekmiş, “fetih ışığı söndürülecekmiş”, minarelerde ezanlar susturulacakmış gibi bir duygu yaratmaya öncelik veriyor. Bu sütunda daha önce de aktardığım gibi, bu tehdit karşısında kendisini ve iktidarının devamını yegâne güvence olarak sunarken kendi siyasi kariyeri ile fetih arasında, ilk okuyuşta insana garip gelen bir süreklilik ilişkisi kuruyor. 7 Haziran seçimlerinin hemen öncesinde, 30 Mayıs 2015'te İstanbul'un Fethi kutlamasında yaptığı konuşmasındaki sözlerini bir kez daha alıntılıyayım: “Fatih İstanbul'u 1453'te fethetti, ama fetihler öncesi ve sonrasıyla hep devam etti, Yavuz Sultan Selim'le, İkinci Abdülhamid'le fetihler hep devam etti. Fetih Çanakkale'dir, Kurtuluş Savaşımızdır, 14 Mayıs 1950'dir, milletin iradesine sandıkta sahip çıkmasıdır. Fetih

1994, Erdoğan'ın İstanbul'a belediye başkanı olduğu tarihi işaret ediyor. Aynı zamanda, şimdilerde iktidar medyasında büyük bir gururla paylaşılan habere göre, Ayasofyayı yeniden cami yapma vaadini de bu tarihte dile getirdiğini öğreniyoruz.

1994'tür." 1994, Erdoğan'ın İstanbul'a belediye başkanı olduğu tarihi işaret ediyor. Aynı zamanda, şimdilerde iktidar medyasında büyük bir gururla paylaşılan habere göre, Ayasofyayı yeniden cami yapma vaadini de bu tarihte dile getirdiğini öğreniyoruz.

İstanbul'u "fethettikten" 25 yıl sonra, üstelik CHP'li bir adaya karşı kaybedeceğine ihtimal vermediği 2019 Mart'ında Ayasofya üzerinden kendisine bir tuzak kurulduğunu ve oyuna gelmeyeceğini ifade eden Erdoğan'ın, İstanbul yenilgisinin üzerinden geçen bir yılın ardından aldığı Ayasofya'yı camiye çevirme kararı, bu sebeple seçimle fethedemediği gönülleri Fatih'in bedduasından kurtararak fethetme çabasına girdiğini gösteriyor. Bu çabanın, kendisini çektiği ekonomik sıkıntılar ve pandeminin yarattığı açmaz karşısında yalnız bırakan iktidara gönül koyduğu kamuoyu yoklamalarından anlaşılan AKP'li seçmen nezdinde bir karşılık bulup bulmayacağı şüpheli. Ekonominin görece daha iyiye gittiği ve seçmenin milliyetçi duygularını hareketlendirme konusunda son kozlarını henüz kullanmamış bir AKP, öyle ya da böyle Osmanlılık hayalleri üzerinden en azından kendi tabanını konsolide edebiliyor ve kısmen de gençleri bu hayalin peşinden sürükleyebiliyordu. Oysa bugün gelinen noktada, ne Osmanlılık ne de Ayasofya kararının hemen ardından kimi mecralarda yeniden gündeme sürülen hilafet hayalleri, seçmenin gündelik gerçekliği karşısında

İstanbul'u "fethettikten" 25 yıl sonra, üstelik CHP'li bir adaya karşı kaybedeceğine ihtimal vermediği 2019 Mart'ında Ayasofya üzerinden kendisine bir tuzak kurulduğunu ve oyuna gelmeyeceğini ifade eden Erdoğan'ın, İstanbul yenilgisinin üzerinden geçen bir yılın ardından aldığı Ayasofya'yı camiye çevirme kararı, bu sebeple seçimle fethedemediği gönülleri Fatih'in bedduasından kurtararak fethetme çabasına girdiğini gösteriyor.

bir çare olarak görünmüyor. Dahası, Libya'da, Doğu Akdeniz'de ve Suriye'de bir süredir uygulanan ve iktidar medyasının tek yönlü bombardımanına rağmen iç kamuoyunu ikna etmede yeterli olmadığı anlaşılan hezeyanlı dış politika adımlarına meşruiyet sağlamaya da yeterli olmuyor.

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, iki kez tekrarlanan yerel seçimi kazanmakla kalmayıp bir de dünyada bugüne kadar gelen yalnızca üç örneği bulunan Fatih Sultan Mehmet portresini İstanbul'a getiren Ekrem İmamoğlu'nun tüm engellemelere rağmen salgının ekonomik sonuçlarıyla baş etmeye çalışan İstanbullulara hizmet götürme çabalarının, kaçınılmaz olarak Erdoğan'a tuzak olarak gördüğü Ayasofya'yı ibadete açma kararını aldırıldığını düşünmek mümkün. Ancak, kamuoyunda gördüğü ilgiye rağmen, ibadete açılmış bir Ayasofya, siyasi koz olarak her an ibadete açılacak bir Ayasofya'ya göre çok daha kısa erimli bir vaat. Yıllardır tekrarlanan fetih miti bugün söyleyecek yeni bir söz kalmadığı için de daha az etkili bir simgesellik taşıyor. Dahası, Ayasofya hayalinin gerçekleşmiş olması, bundan sonrası için Erdoğan'ı yeni hayaller vaat edip yeni hamleler yapmaya mecbur kılıyor. Üstelik bu hayalin Ayasofya kadar görkemli olması da bu noktadan sonra bir zaruret. Bakalım sırada ne var? Taksim'e Topçu Kışlası mı, yoksa başkentin İstanbul'a taşınması mı?

Ayasofya'da tarih yeniden yazılırken

Ayasofya'da yaşanan olay bir anıtın (müze formunda anıtlaşan laik modernleşme pratiğinin) alaşağı edilmesidir. Bu haliyle, Ayasofya'da tarihin yeniden yazıldığı muhakkak. Tarihin yeniden yazılmasının ise post-truth dönemi ile yakından bir ilişkisi var. Çünkü post-truth çağında demokrasi ile hakikat karşı karşıya gelirler. Hakikat parçalanır ve kaybolur.

MÜCAHİT BİLİCİ

Ayasofya'da yaşanan olay bir anıtın (müze formunda anıtlaşan laik modernleşme pratiğinin) alaşağı edilmesidir.

Ayasofya'nın tekrar camiye çevrilme kararı ne anlama geliyor? 1934'te Ayasofya yırtıcı ve yaralayıcı bir kararla cami fonksiyonundan çıkartılarak müzeye dönüştürüldü. O zaman iktidar tek şahısta toplanmış ve sorgulanamaz bir haldeydi. Ülkenin modernleşme lüzumunun mümkün tek biçimi Kemalist elitin tercih ettiği otoriter tarz değildi. Ama farklı düşünen ve onlarla senkronize olmayan dindar halk kesimleri ezanın Türkçeleştirilmesi gibi Ayasofya'nın müzeleştirilmesini de bir travma olarak tecrübe etti. Çok-partili hayat ile birlikte Kemalizm'den özerk (ve aslında İslam'ın ancak milliyetçilik kapsamında meşruiyet bulduğu bir form olan) milliyetçi-mukaddesatçılık bu alınması gereken intikam için gerekli hıncın köpürdüğü söylem olarak ortaya çıktı. Kemalist ve dindarların ikisinin de hayalindeki gibi olmayan ama birinin hiçleştirilmek isterken diğerinin yücelttiği Osmanlı geçmişi, abartılıp kutsandı. Böylece Osmanlıcılık milliyetçi-mukaddesatçı bilinç için ecdatperestlik imkanı sundu. Dışarıda Batıya ve içerde onun uzantısı olan Kemalizme karşı gelişen nefret, İslam, Osmanlı ve hatta Türklük adına bileniyor, şarz oluyordu. Müslüman Türk milletine ihanet edilmişti ve bunun intikamı alınmalıydı. Ayasofya böylece uluslararası dengelerin müsaade ettiği ölçüde alınmayı bekleyen bir rövanş idi ve sağcı-dindar muhayyilede popülist aktörlerce hep böyle işlenegeldi. Ve iktidarın tek şahısta toplanıp sorgulanamaz hale geldiği bir zamanda da ihtiyaca binaen bu rövanş

Ekser dindarlar Ayasofya'yı bir fetih sembolü ve kılıç hakkı olarak görüyor. İslam'ın günümüzdeki medeni anlayışı açısından bakıldığında İstanbul fethedilirken bu Hıristiyan mabedine Müslümanların el koyup onu ehl-i kitap olan Hıristiyan mu'minlerin elinden alıp kendilerine cami yapmaları kabul edilebilir bir şey midir?

gerçekleşti. Müzeye çevirmedeki demokratik nezaketsizlik ile eşit ölçüde bir uluslararası nezaketsizlik ile camiye çevrildi. Burada uluslararası nezaketsizliğin pozitif (egemenlik vurgusu), demokratik nezaketsizliğin ise (içeriye karşı kullanıldığı için) negatif olduğunu da not etmeli.

Ekser dindarlar Ayasofya'yı bir fetih sembolü ve kılıç hakkı olarak görüyor. İslam'ın günümüzdeki medeni anlayışı açısından bakıldığında İstanbul fethedilirken bu Hıristiyan mabedine Müslümanların el koyup onu ehl-i kitap olan Hıristiyan mu'minlerin elinden alıp kendilerine cami yapmaları kabul edilebilir bir şey midir? Kiliseyi cami yapmak bedevilik ve vahşet çağının bir uygulaması olduğundan bugün için kabul edilemez bir şey olmalı idi. Ancak öyle olmadığını görüyoruz. Cihadın artık manevi olduğunu düşünen bir kısım günümüz Müslümanlarına "herhangi bir ibadethanenin cebren camiye çevrilmesi caiz midir" diye sorsanız, bunun İslam'a aykırı olduğunu söylerler. Ancak aynı soruyu soyut bir genel soru olarak değil, özel olarak Ayasofya açısından sorarsanız, cevapta medeni bir İslam anlayışından eser kalmaz: Kılıç hakkı ve barbarlık çağının hakimiyet biçimi olan fetihten iftiharla bahsederler ve dinin, mabedin devletlerarası misillemelerde mühimmat olarak kullanılmasından zerre kadar rahatsızlık duymazlar.

Cihadın artık manevi olduğunu düşünen bir kısım günümüz Müslümanlarına “herhangi bir ibadethanenin cebren camiye çevrilmesi caiz midir” diye sorsanız, bunun İslam’a aykırı olduğunu söylerler.

Beş yüzyıl boyunca cami olarak hizmet vermiş bir mabedin cami olmaktan çıkarılıp, dindarların eskiden mahiyetini tam bilemedikleri ve Müslümana değil Batılı turiste hizmet veren bir kurum olarak algıladıkları “müze”ye dönüştürülmesi bir travmaya yol açtı. Çünkü basit bir profanasyon, bir mukaddesata hürmetsizlik olarak görülmeyip bir uluslararası komplo olarak görüldü. Böylece Ayasofya bir camiden öte bir egemenliğin vurgulanma aracı haline geldi. Bu açılardan Ayasofya sevdasının aslında o kadar da dini bir temelinin olmadığını, bunun bir milli(yetçi) bir ajitasyon meselesi olduğunu söylemek mümkün. Burada da milletin kim olduğu sorusu önem kazanıyor.

Laik Türklüğün yerine Müslüman Türklüğün geçmesi bir açıdan rövanş ise başka açıdan da demokratik sıranın kime geldiği sorusudur. Bu açıdan bakıldığında Ayasofya’da yaşanan olay bir anıtın (müze formunda anıtlaşan laik modernleşme pratiğinin) alaşağı edilmesidir. Bu haliyle, Ayasofya’da tarihin yeniden yazıldığı muhakkak. Tarihin yeniden yazılmasının ise post-truth dönemi ile yakından bir ilişkisi var. Çünkü post-truth çağında demokrasi ile hakikat karşı karşıya gelirler. Hakikat parçalanır ve kaybolur. Objektif hakikatin diktatörlüğüne karşı demokrasi oy’unu, avamın sübjektif keyif ve özlemlerinden yana kullanır. Post-truth çağı, demokrasinin (benim keyfimin) hakikat (uzmanların avam üzerinde tahakküm vesilesi yaptıkları, onunla ona hakim ola-

Günümüzde popülizm ve onun bir cüzü olan Erdoğan, mevcut tarih yazımını ve somutlaşmış tercihleri reddeden devrimci bir siyaset izliyor. Bu siyasetin en önemli özelliği sadece kendi tarihini kendi yazmak değil, herkesin tarihini kendi yazmaktır.

mayan insanları köşeye sıkıştırdıkları kurumsal bilgi) karşısındaki isyanını ifade ediyor. Başkasının tarihi, sizin gözünüzde sadece başkasının keyfi olarak görünüyor—hakikat olarak değil.

Günümüzde popülizm ve onun bir cüzü olan Erdoğan, mevcut tarih yazımını ve somutlaşmış tercihleri reddeden devrimci bir siyaset izliyor. Bu siyasetin en önemli özelliği sadece kendi tarihini kendi yazmak değil, herkesin tarihini kendi yazmaktır. Bu açıdan Amerika'daki beyaz milliyetçisi Trump taraftarları ile olduğu kadar Black Lives Matter'ın yol açtığı hissiyat ile de benzer olduğu söylenebilir. Irkçılıkla özdeşleştirilen anıtların, Konfederasyon bayrağı içeren sembollerin, geçmişte haksızlığa bulaşmış kişilerin kurumlardaki isimlerinin “indirilmesi” eylemleri ile hem paralellik hem de süreklilik arz ediyor Ayasofya'da müze statüsünün alaşağı edilmesi. Ayasofya'nın yeniden fethini, travma yaşamış dindar-milliyetçi bilincin birikmiş hıncıyla kendinden izin alınmadan yazılmış bir geçmişe karşı aldığı intikam olarak görmek mümkün. Ayasofya'nın yeniden fethi bir hak ve hakikat meselesi değil bir sahiplik ve hissiyat meselesidir ve bu haliyle kimseye söz hakkı bırakmayan bir egemenlik ilanıdır. Ortak doğrular çökerken elde sadece söz hakkı, hatta sözsüz hak kalıyor.

Kültür savaşlarına kurban edilen mabet Ayasofya

Muhafazakarlık, Kemalizmle hesaplaşırken bile ikircikli tutumunu sürdürmekte Ayasofya'yı müze yapan Bakanlar Kurulu kararına cepheden karşı çıkıp eleştirmek yerine resmî karardaki imzanın sahteliği üzerinden bir eleştiri sistemi geliştirmektedir. Bu açıdan tıpkı Türkiye'deki diğer ideolojiler gibi muhafazakarlık da orijinal değerlerini açık ve kararlılıkla savunacak cesareti kendinde görememekte, M. Kemal Atatürk'ü alınan karardan temize çıkarmak için bir sahte imza hikayesini uydurabilmektedir.

İSLAM ÖZKAN

Muhafazakarlık, Kemalizmle hesaplaşırken bile ikircikli tutumunu sürdürmekte Ayasofya'yı müze yapan Bakanlar Kurulu kararına cepheden karşı çıkıp eleştirmek yerine resmî karardaki imzanın sahteliği üzerinden bir eleştiri sistematiği geliştirmektedir.

Ortaçağların fetihçi dönemlerinde mabetlerin farklı dini kimliklere bürünmesi, farklı dönüşümler geçirmesi, fatihlerin egemenlik hakkının bir parçası olarak değerlendirildi. Şehir fethedildikten sonra belirli bir dinin o kenti domine etmesi, mabetlerini kendi dininin sembolü haline getirmesi, fatihlerin egemenlik hakkı çerçevesinde meşru addedildi.

Haçlıların ele geçirdiği Kudüs'te, Endülüs medeniyetine son veren İspanya'da, Bizans İmparatorluğu'na son veren Osmanlı'da da benzeri durumlara rastlamak mümkün. Kiliseden camiye dönüştürülen mabetlerle dolu bir tarihsel süreçte çok sayıda mabet de camiden kiliseye dönüştürüldü. Ancak fethe maruz kalanın yanı sıra fatihlerin dinine mensup olanların bu kabullenışı, dinin evrensel ve otantik prensiplerinden daha çok güç merkezli bir değerlendirmeye tabiydi. Bu tür uygulamalar başka dinin mensuplarına saygıyı öğreten değerler dizininden çok Türklerin İslam öncesi alışkanlıklarından ve Osmanlı sarayına sızmış olan Moğol Hukuku'ndan kaynaklanmaktaydı.

Nitekim Hz. Ömer'in Kudüs Patriği'nin Kıyamet kilisesinde namaz kılma davetini "benden sonra gelen Müslümanlar Ömer bu kilisede namaz kıldı diye burayı camiye dönüştürebilirler" diyerek geri çevirmesi başka dinlerin mabetlerine karşı hürmet nişanesi olarak tarihe

Kiliseden camiye dönüştürülen mabetlerle dolu bir tarihsel süreçte çok sayıda mabet de camiden kiliseye dönüştürüldü. Ancak fethe maruz kalanın yanı sıra fatihlerin dinine mensup olanların bu kabullenışı, dinin evrensel ve otantik prensiplerinden daha çok güç merkezli bir değerlendirmeye tabiydi.

geçmekteydi. Öte yandan Hz. Peygamber Necran Hıristiyanlarını Medine'deki mes-citte ibadet etmeye bizzat davet etmiş-ti. İslam'ın ilk dönemlerinde prensip vaz eden bu tür uygulamalar her ne kadar İslam coğrafyasında sonradan ortaya çıkan imparatorluklara ilham kaynağı olmuşsa da bu prensipler giderek esnetildi, imparatorlukların hakimiyet iddiaları dini prensiplerin önüne geçti.

Modern dönemlerde meselenin daha çok kültür savaşları çerçevesinde sembolik boyutu öne çıktı, hınç ve arzu gibi duyguların nesnesi haline dönüştürüldü. Me-seleye böyle bakıldığı içindir ki konunun tarihsel ve dini boyutu derinliğine ele alınamadı, daha çok diğer medeniyetlerin bu dinin mensuplarına reva gördüğü uygulamalar, Batı medeniyetinden alınan intikam ve belirli bir dinin başka dinlere üstünlüğü çerçevesinde ele alındı, en azından sağ ve muhafazakar kesimde me-sele böyle algılandı. Zira diğer insanlarla ilişkilerinde ve günlük yaşamında son derece seküler, dinden azade ama kılık kıyafetinde belirli semboller konusunda son derece titiz olan insanların inandığı din, artık bir yaşam tarzı olmaktan çok semboller mücadelesinin bir aracı haline dönüşmüştü. Din kültür savaşları bağlamında artık hayatı düzenlemekten ziyade bir kutuplaştırma ve cepheleşme aracına dönüşmekteydi. Hal böyleyken Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesine coşku-lu destek verenler öte yandan Müslüman imparatorlukların tarih boyunca egemen-

Modern dönemlerde meselenin daha çok kültür savaşları çerçevesinde sembolik boyutu öne çıktı, hınç ve arzu gibi duyguların nesnesi haline dönüştürüldü. Meseleye böyle bakıldığı içindir ki konunun tarihsel ve dini boyutu derinliğine ele alınamadı, daha çok diğer medeniyetlerin bu dinin mensuplarına reva gördüğü uygulamalar, Batı medeniyetinden alınan intikam ve belirli bir dinin başka dinlere üstünlüğü çerçevesinde ele alındı, en azından sağ ve muhafazakar kesimde mesele böyle algılandı.

liği altında tuttuğu topraklarda başka din mensuplarının mabetlerine dokunmadığını kanıtlamak için tarihsel örneklere sıkça başvurmaktan çekinmiyorlar.

Osmanlıların Balkanları kaybettiği tarihsel süreçte yaşanan travmanın yarattığı şovenist duyguların İslami rasyonaliteyi bütünüyle elimine ettiği ana kadar, bazı istisnalar hariç gayrimüslimlere ilişkin hukuka riayet edildi, bir anlamda azınlıklarla hakim unsurlar arasında akdedilen zımnî anlaşma gereği gayrimüslimler bu haklarından büyük ölçüde yararlandılar.

Ancak modern dönemde ulusal kimliğin inşası sürecinde artık o eski çoğulcu yaklaşım, yerini etnik temizliğe ve azınlıkların tasfiyesine bıraktı. Seküler olduğunu iddia eden ve bu konudaki ciddiyetini Ayasofya'yı camiden müzeye dönüştürerek kanıtlamak isteyen Cumhuriyet'in kadroları gayrimüslimlere karşı İttihatçı politikaların bir benzerini, gerek 6-7 Eylül olaylarında gerekse varlık vergisinde son derece sistematik bir şekilde hayata geçirdi.

Nitekim kendisini İslamcı olarak tanımlayan ama aslında muhafazakar bir bakış açısına sahip kesimle Kemalistler arasında azınlıklara dair yaklaşımlarda olması gereken mesafe, geline nokta itibarıyla büyük ölçüde kapanmıştır. Hem Kemalistler hem de İttihatçılar, son derece seküler iddialara sahip oldukları ve laik bir Türk kimliği inşa etmek istedikleri halde gayrimüslimlerin tasfiyesinde müttefik

Modern dönemde ulusal kimliğin inşası sürecinde artık o eski çoğulcu yaklaşım, yerini etnik temizliğe ve azınlıkların tasfiyesine bıraktı. Seküler olduğunu iddia eden ve bu konudaki ciddiyetini Ayasofya'yı camiden müzeye dönüştürerek kanıtlamak isteyen Cumhuriyet'in kadroları gayrimüslimlere karşı İttihatçı politikaların bir benzerini, gerek 6-7 Eylül olaylarında gerekse varlık vergisinde son derece sistematik bir şekilde hayata geçirdi.

olmuşlardı. Ülkenin son 20 yılına damgasını vurmuş muhafazakarların ise Türkiye'de oluşturulmaya çalışılan ve hala bir türlü harç tutmayan ulusal kimlik oluşumuna zarar vereceğini düşündükleri sözde tehditlere karşı tutumlarında kendinden öncekilerle büyük bir benzerlik gösterdiği aşikar.

Giderek devletçi kimliği özümseyen, İttihatçı söyleme tabi olan ve bunu ideolojisinin bir parçası haline getiren muhafazakarların son dönemde yetkinleşen politik tutumu da bu doğrultuda kristalize olmakta. Tarih ilginç bir şekilde birbirine hasım olduğu düşünülen İttihatçılık, Kemalizm ve muhafazakarlığı aynı ordunun neferleri haline getirmekte, birbirleriyle olan hesaplaşmalarını bile aynı söylem ve mantalitenin sembolleşmiş ritüelleri üzerinden gerçekleştirmektedir.

Öte yandan muhafazakarlık, Kemalizmle hesaplaşırken bile ikircikli tutumunu sürdürmekte Ayasofya'yı müze yapan Bakanlar Kurulu kararına cepheden karşı çıkıp eleştirmek yerine resmî karardaki imzanın sahteliği üzerinden bir eleştiri sistematığı geliştirmektedir. Bu açıdan tıpkı Türkiye'deki diğer ideolojiler gibi muhafazakarlık da orijinal değerlerini açık ve kararlılıkla savunacak cesareti kendinde görememekte, M. Kemal Atatürk'ü alınan karardan temize çıkarmak için bir sahte imza hikayesini uydurabilmektedir. Türkiye'de diğer düşünce akımlarının yanı sıra muhafazakarlığın niteliksizliği de işte

Türkiye'deki diğer ideolojiler gibi muhafazakarlık da orijinal değerlerini açık ve kararlılıkla savunacak cesareti kendinde görememekte, M. Kemal Atatürk'ü alınan karardan temize çıkarmak için bir sahte imza hikayesini uydurabilmektedir.

tam da buradan filizlenmektedir. En güçlü olduğu ve tam bir hegemonya kurduğu dönemde dahi düşüncelerini açıkça söylemekten imtina etmesi İslamcılığın ya da muhafazakarlığın ülkede geçmişte yapılan yanlışlarla ilgili gerçek bir hesaplaşmanın önüne görünmez setler çekerken, bizlere birileriyle dalaşmaktansa çalıyı dolaşmayı önermektedir.

Hâlbuki Kemalizmle ve bütün otoriter-yen geleneklerle gerçek hesaplaşma onun dayandığı ulusalcı, tektipleştirici, dini, etnik, mezhebi farklılıkları asimile edici, farklılıkları milliyetçiliğin potasında eritmeyi idealleştiren zorbalığına karşı mücadele vermekle olur. Tek devlet, tek millet, tek dil ve tek din anlayışının uzantısı olan mantaliteyi İslam'ın en otantik çağlarında bulmak mümkün olmadığı gibi 19'uncu yüzyılda modern ulus devlet ve modern milliyetçilikler sınırlarımızdan içeriye girene kadar buna rast gelmek dahi mümkün değildir.

Ayasofya efsaneleri ve AKP'nin aslına rücu'u

Son tahlilde, Ayasofya hakkındaki kararı verecek merci elbette Türkiye'dir. Ancak siyasi yetkililerden beklenen, verdikleri kararların farklı boyutlarını da düşünüp tartmak, bir ülkenin uzun vadeli geleceğini, kısa vadeli siyasi oyunlara alet etmekten kaçınmaktır. Bu çerçeveden bakıldığında, "aslına rücu" edenin, aslı, daha İslam tarih sahnesinde belirmeden, hatta henüz Muhammed Peygamber daha doğmamışken inşa edildiği altıncı yüzyılda, dünyanın en büyük katedrali olan Ayasofya değil, AKP olduğu açıktır.

BAKİ TEZCAN

Ayasofya hakkındaki kararı verecek merci elbette Türkiye'dir. Ancak siyasi yetkililerden beklenen, verdikleri kararların farklı boyutlarını da düşünüp tartmak, bir ülkenin uzun vadeli geleceğini, kısa vadeli siyasi oyunlara alet etmekten kaçınmaktır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya Müzesi'ni camiye dönüştürmesi, birçok açıdan ele alınabilecek bir karar olması nedeniyle, derin bir tahlili hak ediyor. Birincisi, bazı Müslüman düşünürlerin bu meseleyi ele al(amay)ış tarzları, kendilerinin çifte standartlarını açıkça ortaya koyduğu gibi, atıfta buldukları kadim kılıç hakkı, aslında Ayasofya'yı müze yapanlardan yana. İkincisi, Ayasofya'yı camiye dönüştürme kararı, üzerinde hiç durulmayan dolaylı çıkarımlara açık olması nedeniyle vahim bir uluslararası teamül oluşturma riski taşıyor. Bu karar, aynı zamanda, İstanbul'un 1453 öncesindeki tarihini yok sayan bir düşünce yapısını yansıtıyor ve AKP'nin Milli Görüş hareketinde yatan aslına rücu ettiğini de tescil ediyor. Bütün bunların yanında, bu hareket, Sn. Erdoğan'ın, Türkiye'nin kültürel gündemini İslami izlenimi verilen simgelerle yüklü bir milliyetçiliğe teslim eden siyasetine -HDP'nin teşkil ettiği kayda değer ve önemli istisna hariç- anlamlı bir siyasi muhalefetin var olmadığını da gözler önüne seriyor. Bu yazıda bu noktalara değindikten sonra, okuyucularımı onbeşinci yüzyılın ikinci yarısına geri götürüp bazı Osmanlı yazarlarının, Fatih'in emperyal siyasetine karşı çıkışlarını nasıl da yaratıcı yollarla ifade ettiklerini hatırlatacağım. Sonuç bölümünde de II. Mehmed gibi bir padişahın, merkezî bir imparatorluk kurmaya dönük siyasetine karşı tavır alma cesaretini gösterebilmiş bu yazarların yaratıcılığından ilham alarak, farklı bir Ayasofya'ya dair hayalimi paylaşacağım. Bu hayal üzerinden yaratılacak bir tahayyül süreci, Ayasofya üzerinden

Mücahit Bilici'nin buradaki yazısında altını çizdiği üzere, günümüzde "cihadın artık manevi olduğunu düşünen" birçok Müslüman var. Onlara "herhangi bir ibadethanenin cebren camiye çevrilmesi caiz midir" diye sorsak, bu soruya olumsuz cevap verirler.

farklı bir İslam tasavvuru, karmaşık bir tarihe sahip kültürel mekanların kullanımı için örnek oluşturabilecek uluslararası bir teamül ve İstanbul'un 1453 öncesi tarihinin sahiplenilmesi için bir adım teşkil edebileceği gibi, belki muhalefet partilerinin birlikte hareket etmelerini sağlayarak, AKP'yi, 2000'li yıllarda sarıldığı izlenimi verdiği değerleri hatırlamaya da yöneltebilir.

Mücahit Bilici'nin [Duvar'daki](#) yazısında altını çizdiği üzere, günümüzde "cihadın artık manevi olduğunu düşünen" birçok Müslüman var. Onlara "herhangi bir ibadethanenin cebren camiye çevrilmesi caiz midir" diye sorsak, bu soruya olumsuz cevap verirler. Ama aynı soruyu Ayasofya üzerinden soracak olursak, birçoğu bunu Konstantiniye'nin fethinden doğan kılıç hakkına atıf yaparak meşru görürler. Aslında bir noktaya kadar hakları da var, zira ibadethanelerin feth edenlerin dini ihtiyaçlarına hizmet etmesi modern öncesi dönemde rastlanan bir uygulama idi. Osmanlılar'dan çok önce, 1204 senesinde şehri ele geçiren Haçlılar, Ayasofya'yı yağmalamış ve bu yapıyı, şehri idare ettikleri elli yedi yıl (1204-61) boyunca Bizans'ın mezhebi olan Ortodoksluk yerine Batı Avrupa'nın mezhebi olan Katoliklik'e adanmışlardı (1).

Ancak, Ayasofya cami olarak kalmadı, 1934'te bir müzeye dönüştürüldü. Her ne kadar bu kararın alınış şeklinin demokratikliği tartışmaya açık olabilirse de, mabetlerin talihinin kılıç hakkıyla belirlendiği kadim bir düzene inananlara, İstanbul'u

Ayasofya Müzesi'nin kurucuları, sadece İstanbul'u ikinci kez fetheden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu iktidarını değil, daha sonra o iktidarı sandık başında alt edecek olan muhalefetini de temsil ediyordu.

fetheden sembolik kılıcın, II. Mehmed'in son siyasi varisi olan ve şehri işgalci İtilaf Devletleri'ne teslim eden VI. Mehmed'den, aynı şehri, İtilaf Devletleri'ni Lozan Antlaşması'nı imzalamaya mecbur bırakan savaş başkumandanı olarak yönetip kazanarak onların işgalinden kurtaran, bir anlamda İstanbul'u ikinci kez fetheden ve zamanın Meclis Reisi sıfatıyla Büyük Millet Meclisi hükümetinin de başkanı olan Mustafa Kemal'e geçtiğini hatırlatmakta fayda var. Ayrıca yakın dönem hafızası zayıflamış olup da devamlı 1453'ten söz edenlere, 1934'teki kararda, o hükümetin devamı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin reiscümhuru olarak onun ve onun en yakın silah arkadaşı ve Türkiye'nin tek parti rejiminin diğer simge ismi olan İsmet İnönü'nün yanında, bir anlamda bu topraklardaki siyasi iradenin işgal altındaki Osmanlı İstanbulu'ndan, bağımsız Ankara'ya geçişini, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Saruhan mebusu iken, İstanbul'un işgalinden sonra ilk meclise Bursa mebusu olarak katılan şahsında tecessüm ettiren ve daha sonra Demokrat Parti'yi kurarak Türkiye demokrasi tarihinin en önemli adımlarından birini atacak olan Celal Bayar'ın ve Demokrat Parti'nin kuruluşu sırasında önemli roller oynamış, hatta ismi muhtemel parti başkanları arasında da geçmiş olan Tevfik Rüştü Aras'ın imzalarının olduğunu da hatırlatmak gerekiyor. Yani Ayasofya Müzesi'nin kurucuları, sadece İstanbul'u ikinci kez fetheden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu iktidarını değil, daha sonra o iktidarı sandık başında alt edecek olan muhalefetini de temsil ediyordu. Mü-

Her şeyden önemlisi, artık kaba kuvvetin meşruiyet yarattığı bir çağda yaşamıyoruz. 1934'te Ayasofya bir müze olalı, uluslararası hukuk yeni yönlelere doğru evrildi.

zenin kurucuları, modern Türkiye tarihinde geniş bir siyasi yelpazeyi temsil ederken, müzeyi kapatan kararın altında [tek bir imza](#) var. Bu da bugünkü çok partili tek adam rejiminin, bir anlamda, tek parti döneminden daha otoriter olduğunu açıkça gösteriyor.

Ama her şeyden önemlisi, artık kaba kuvvetin meşruiyet yarattığı bir çağda yaşamıyoruz. 1934'te Ayasofya bir müze olalı, uluslararası hukuk yeni yönlelere doğru evrildi. Evet, daha kat edecek çok yol var zira İsrail gibi ülkeler hala kaba kuvvetle elde ettikleri toprakları ilhak yoluyla vatanlarının bir parçası haline getirmeye uğraşiyor. Ancak böylesi uluslararası hukuksuzluklara karşı Türkiye'ye düşen, 21. yüzyılda bir kültür kurumu üzerinde zihinlere fetih hakkını getirecek tasarruflar yapmak değil, aksine, bu tür hareketlerden uzak durmaktır. Yarın İsrail, sırf bugün Kubbetüssahra ve Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Tapınak Tepesi kendi askeri kontrolünde diye, Müslümanlık için büyük simgesel önemi haiz bu yapıların kaderi üzerinde hak iddia eder, ya da "biz İkinci Tapınak'ı aslına uygun olarak tekrar inşa edeceğiz" derse, tarihinde camiden çok kilise olarak kullanılmış sonra da seksen altı yıl boyunca bir müze olarak ün kazanmış kadim bir mabedi, camiye dönüştürmüş bir hükümetin onlara muhalefeti ne kadar inandırıcı olabilir?

Devlet yetkilileri Ayasofya kararının uluslararası boyutlarını görmezlikten gelerek, kararı tümüyle egemenliğimize dair bir iç mesele, sadece idari bir konu olarak ele alıyorlar.

Devlet yetkilileri Ayasofya kararının uluslararası boyutlarını görmezlikten gelerek, kararı tümüyle egemenliğimize dair bir iç mesele, sadece idari bir konu olarak ele alıyorlar. Hem Sn. Erdoğan, hem de Diyanet İşleri Başkanı Sn. Ali Erbaş, Ayasofya Müzesi'nin camiye dönüştürülme kararını bir "aslına rücu" olarak nitelendirdi. Bu yaklaşım, Ayasofya'nın 537'den 1453'e kadar uzanan 916 yıllık tarihini, konu dışı olarak değerlendiriyor. Onlar için esas mesele, Ayasofya'nın Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Tefik Rüştü Aras ve kararda imzası bulunan diğer vekillerce kapatılarak bir müzeye dönüştürülmesinden ibaret. Dolayısıyla şu anda yapılan da salt iç siyaseti ilgilendiren bir karar; söz konusu olan, cumhuriyetin, Osmanlı kültürel mirasına ihanet olarak algılanan bir tasarrufunun bozulup geriye döndürülmesi. Oysa ki cumhuriyet, parçalanıp yok olan Osmanlı siyasi iradesini kendi tüzel kişiliğinde bir araya getirerek Osmanlı kültürel mirasına sahip çıkmak adına uzun vadede belki de en anlamlı olacak yatırımı yapmıştır. "Keşke Yunan galip gelseydi" diyenlere kandanların, Birinci Dünya Savaşı akabinde manda idaresine alınan eski Osmanlı vilayetlerinin şimdiki halleri ile Türkiye arasındaki farka bakmaları sanırım yeterli olacaktır.

Evet, son tahlilde, Ayasofya hakkındaki kararı verecek merci elbette Türkiye'dir. Ancak siyasi yetkililerden beklenen, verdikleri kararların farklı boyutlarını da düşünüp tartmak, bir ülkenin uzun vadeli geleceğini, kısa vadeli siyasi oyunlara alet etmekten

Ayasofya hakkındaki kararı verecek merci elbette Türkiye'dir. Ancak siyasi yetkililerden beklenen, verdikleri kararların farklı boyutlarını da düşünüp tartmak, bir ülkenin uzun vadeli geleceğini, kısa vadeli siyasi oyunlara alet etmekten kaçınmaktır.

kaçınmaktır. Bu çerçeveden bakıldığında, “aslına rücu” edenin, aslı, daha İslam tarih sahnesinde belirmeden, hatta henüz Muhammed Peygamber daha doğmamışken inşa edildiği altıncı yüzyılda, dünyanın en büyük katedrali olan Ayasofya değil, AKP olduğu açıktır (2). 1969’da doğan Milli Görüş Hareketi’nin kurduğu ve cumhuriyetin demokratikleşmesine sekte üstüne sekte vuran askeri darbe ve Anayasa Mahkemesi kararları ile kapatılıp duran partilerden Fazilet Partisi’nin varislerinden olan AKP, bu kararlar, kurulurken bağına bastığı, hatta en hakikatli takipçisi olduğunu dahi iddia ettiği Demokrat Parti geleneğini artık tümüyle geride bıraktığını ve rahmetli Necmettin Erbakan’ın (ö. 2011) temsil ettiği siyasi çizgiye döndüğünü açıkça ilan etmektedir. 2000’li yıllarda bazı taraftarları ve (aralarına benim de dahil olduğum) bazı yorumcularca “Müslüman demokratlar”, Sn. Erdoğan tarafından ise “muhafazakar demokrat” olarak adlandırılan hareket, 2010’lu yıllarda tedricen terk ettiği demokratlığı, artık buruşturup çöpe atmış ve Levent Gültekin’in bize hatırlattığı Erbakan’ın Ayasofya’yı camiye dönüştürme yeminlerini yerine getirerek hem “milliyetçi muhafazakar Müslüman” kimliğini tescil, hem de MHP ile olan ittifakını takviye etmiştir.

Bunda şaşılacak ne var ki dersiniz haklısınız zira Ayasofya’nın başına bunun geleceği belliydi. Sn. Erdoğan 2019 yerel seçimlerine hazırlanırken seçilirse bunu yapacağına dair söz vermişti. Ancak bu karara karşı HDP dışında mecliste vekili bulunan hiç-

HDP dışındaki muhalefet partileri, iktidarı sorgulamak konusunda, sıra Sn. Erdoğan'ın popülist liderlere has bir maharetle kullandığı, yüzyıllar öncesine ait ve aslında bir hanedanın ve onun siyasi destekçilerinin bir diğerinin yerine geçmesi esası etrafında şekillense de oldukça basite indirgenerek İslam'ın Hristiyanlık'a karşı zaferi olarak aktarılagelmiş simgelere geldiğinde çok sıkıntılı.

bir siyasi partiden ses çıkmamış olması beni biraz şaşırttı. CHP'nin 2018 seçimlerindeki cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'nin, Ayasofya'nın açılışının Lozan Antlaşması'nın imzalandığı 24 Temmuz tarihine denk getirildiğini bilmesine rağmen, çağrılırsa açılış namazına gideceğini ilan etmesi, Kemal Göktaş'ın deyişiyle bu çok özel Cuma namazını, laikliğin cenaze namazına çevirdi. Kısacası ana muhalefet, Sn. Erdoğan'a bir taşla iki kuş vurma şansını da kendi eliyle vermiş oldu.

HDP dışındaki muhalefet partileri, iktidarı sorgulamak konusunda, sıra Sn. Erdoğan'ın popülist liderlere has bir maharetle kullandığı, yüzyıllar öncesine ait ve aslında bir hanedanın ve onun siyasi destekçilerinin bir diğerinin yerine geçmesi esası etrafında şekillense de oldukça basite indirgenerek İslam'ın Hristiyanlık'a karşı zaferi olarak aktarılagelmiş simgelere geldiğinde çok sıkıntılı. II. Mehmed sadece Ortodoks Hristiyanlık'ı benimsemiş Bizans ile değil, hem Müslüman, hem de etnik olarak Türk sayılabilecek (burada etnik kimliğin modern öncesi dönemde neye tekabül edip ne anlama gelebileceğine dair akademik tartışmalara girmekten -affınıza sığınarak- imtina ediyorum) Akkoyunlu Uzun Hasan ile de savaşmıştı; ordusunda bir sürü Hristiyanlık'tan devşirilmiş asker yanında, Hristiyan kuvvetler de vardı. Hristiyan dediğimiz Bizans'ın ise, hem Müslüman, hem de etnik olarak Türk diyebileceğimiz müttefikleri de olmuştu. Kısacası tarihin kendisi, basite indirgenerek siyasi tartışmalara alet olamayacak kadar karmaşık.

Sözünü ettiğim konuda yapılmış en önemli çalışma, 2005'te kaybettiğimiz Stefanos Yerasimos'un Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri (1990) adlı eseri. Kendisinin Rumca ve Türkçe birincil kaynaklara vukufu üzerine bina edilmiş bu çalışma, II. Mehmed'in merkezîyetçi bir imparatorluk kurmaya dönük siyasetinin, merkezî Kostantiniye'de olan bir imparatorluk fikrine hiç de sıcak bakmayan efsaneler aracılığıyla on beşinci yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı tarihyazımında tenkit edildiğini gösteriyor.

Bu karmaşık tarihin aktarıldığı tarihyazımına kısaca bir göz attığımızda, Türkçe yazılmış bazı muasır kaynakların Ayasofya ve Konstantiniye'nin fethini takip eden döneme belirli bir mesafeyle yaklaştığını müşahede edebiliyoruz. Gerçek bir fatihın merkezî bir imparatorluk kurmak adına aldığı kararlara muhalefetlerini dolaylı da olsa kayda geçirmiş bazı yazarlar, Sn. Erdoğan'ın, meşruiyeti, ne II. Mehmed gibi bir fatih, ne de Mustafa Kemal gibi bir halaskargazi, yani kurtarıcı gazi ile karşılaştırılabilecek ve tek güç kaynağını, dolar bazında kişi başı milli geliri on yıl önceki seviyesine düşmüş bir ülkenin küresel anlamda fakirleşen halkını popülizmle idare etmedeki siyasi maharetinden alan kararları karşısında ellerinden hiçbir şey gelmeyen muhalefet liderlerine belki biraz ilham verir diyerek, size onların yaratıcılığında söz etmek istiyorum.

Sözünü ettiğim konuda yapılmış en önemli çalışma, 2005'te kaybettiğimiz Stefanos Yerasimos'un Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri (1990) adlı eseri. Kendisinin Rumca ve Türkçe birincil kaynaklara vukufu üzerine bina edilmiş bu çalışma, II. Mehmed'in merkezîyetçi bir imparatorluk kurmaya dönük siyasetinin, merkezî Kostantiniye'de olan bir imparatorluk fikrine hiç de sıcak bakmayan efsaneler aracılığıyla on beşinci yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı tarihyazımında tenkit edildiğini gösteriyor.

Dünya demokrasi tarihine baktığımızda, bu konuda daha ileri gitmiş toplumsal tecrübelerin, aslında, merkezi iktidarın kendi çevresiyle (burada küresel imparatorlukların çevresi sayılacak kolonileri değil, bir krallığın kendi içindeki feodal kökenli yerel bağlarını kast ediyorum) uzlaşmak zorunda kaldığı yerlerde geliştiğini kolaylıkla görebiliriz.

II. Mehmed'in fetihten sonra yaptığı ilk işlerden biri, başveziri Çandarlı Halil Paşa'yı önce hapsetmek sonra da katletmek oldu. Çandarlı, sultanın mutlak otoritesini gerektiğinde kuvvetlendiren, ama gerektiğinde de dengeleyebilecek olan Anadolu'lu yerel Müslüman ayanın önde gelenlerinden bir aileye mensuptu. Kendisinin fethi karşı çıktığı söylenebilir de, bunu Bizans adına yaptığını düşünmek abes olurdu. Çandarlı'dan sonra giderek devşirme kulları aracılığıyla siyasi yetkesini kullanan II. Mehmed, tedricen yerel siyasi önderlerin yerine kendi kullarını atamış ve gene yerel ayanın elindeki meşru aile vakıflarına el koyarak merkezi iktidarını takviye etmiştir ki, burada yeri gelmişken vakıf bozmanın, cumhuriyet devrine değil, Osmanlı'ya, üstelik de bizzat Ayasofya vakfiyesini hazırlatan II. Mehmed'e ait bir siyasi gelenek olduğunu, unutanlara hatırlatmakta fayda var. Bu siyasetin kısa ve orta vadede Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesi ve genişlemesine destek olduğu yadsınamaz. Ancak uzun vadede, siyasi kültürümüzde uzlaşmanın hep bir zayıflık olarak algılanması ve adem-i merkeziyetin olumsuz bir kavrama dönüşmesine katkıda bulunduğu da söylenebilir. Dünya demokrasi tarihine baktığımızda, bu konuda daha ileri gitmiş toplumsal tecrübelerin, aslında, merkezi iktidarın kendi çevresiyle (burada küresel imparatorlukların çevresi sayılacak kolonileri değil, bir krallığın kendi içindeki feodal kökenli yerel bağlarını kast ediyorum) uzlaşmak zorunda kaldığı yerlerde geliştiğini kolaylıkla görebiliriz.

İstanbul'un Bizans öncesi tarihinde aslında hiç de var olmamış karakterler yaratan bu efsanelere göre şehir, tarihinde birçok defalar görüldüğü üzere, felakete mahkumdu, zira Tanrı bu şehrin gurur ve kibirden muzdarip idarecilerini cezalandırmaya kararlıydı.

İmparatorluk fikrine tenkidî bir mesafe ile yaklaşan efsaneler, büyük olasılıkla II. Mehmed'in merkezileşme siyasetinden canı yanan toplumsal kesimleri temsil eden yazarlarca kaleme alınmıştı ki, Yerasimos bu yazarların birçoğunun başkent statüsünü kaybeden Edirne ile ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. II. Mehmed'in devlet teşkilatında yaptığı değişikliklerle yerlerini, sultanın şahsına sadakatlerinden sual olunmayacak kullarına bırakan kuruluş dönemi yerel ayanının, merkezi bir imparatorluk fikrine mesafeli yaklaşımları için yeterince neden vardı. Bu kesimlerin haklı endişelerini yansıtan Konstantiniye ve Ayasofya efsanelerinin ilk örnekleri, şehri ve kiliseyi, ahlaki bir çöküntü ve (Tanrı tanımazlık anlamında) küfr ile ilişkilendiren yaratıcı kurgulardı. İstanbul'un Bizans öncesi tarihinde aslında hiç de var olmamış karakterler yaratan bu efsanelere göre şehir, tarihinde birçok defalar görüldüğü üzere, felakete mahkumdu, zira Tanrı bu şehrin gurur ve kibirden muzdarip idarecilerini cezalandırmaya kararlıydı. II. Mehmed'in şehre nüfus çekmeye yönelik zorunlu sürgün siyaseti de, bu sürgünler, efsanelerde şehrin Osmanlı öncesi dönemlerine doğru yansıtılıp o dönemlerde hüküm sürmüş kurgusal ya da tarihi kralları eleştirerek tenkit ediliyordu.

Bu tür efsanelere, tarihyazımsal metinler dışında, kıyamete dair metinlerde de rastlanıyordu ki bunlardan biri, Yerasimos'a göre imparatorluk karşıtı şehir efsanelerinin oluşumuna önemli etkisi olmuş Dürr-i meknun (Saklı İnci) idi. Dürr-i meknun'un

Yerasimos eserinde dinin cemaat idealiyle imparatorluk projesi arasındaki gerilimin altını çizdiği gibi, bu gerilimin Bizans ve Osmanlı örneklerinde bir süreklilik arz ettiğini de hissettirir.

yazarı, (3) zamanında rastladığı yozlaşma, açgözlülük ve ikiyüzlülük emarelerini ağır bir dille kınar ve Müslümanların Konstantiniye'yi kaybedeceğini, tekrar fethedeceğini, sonra tekrar kaybedeceğini ve nihai fethin, kıyamet alametlerinden biri olacağını ileri sürer. Belli ki Osmanlı devrinin Müslüman yazarları, Müslümanların iktidarının da yozlaşabileceğini gördükleri gibi, bu tür bir yozlaşmanın ilahi adaletle cezalandırılmasını da dileyebiliyorlardı.

Ayrıca Yerasimos eserinde dinin cemaat idealiyle imparatorluk projesi arasındaki gerilimin altını çizdiği gibi, bu gerilimin Bizans ve Osmanlı örneklerinde bir süreklilik arz ettiğini de hissettirir. İsa Peygamber'in inananların kardeşliğine dayanan ideali, Roma (ve daha sonra Bizans) İmparatorluğu'nun siyasi iktidarına hizmet eder hale gelen kilise hiyerarşisinden ne kadar uzakta ise, Muhammed Peygamber'in ashabı ve ensarı ile kurduğu eşitlikçi ilişki de İslam'ı, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi iktidarını takviye etmek üzere yorumlamaktan kaçınmayan ve bunun karşılığında da toplumsal ayrıcalıklar edinen alim-bürokratların Osmanlı reayasıyla kurdukları hiyerarşik ilişkiden o kadar farklıdır.

Türkiyeli birçok Müslüman, bugün, bir bakanlık olmamasına rağmen, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçe payının, Sn. Erdoğan'ın kabinesindeki on altı bakanlıktan sekizinden daha büyük olmasından rahatsız. Türkiye'nin Sünni Müslüman olmayan vatandaşlarına hizmet vermeyen bir devlet

Fonda görünen manzara bu minvalde iken, muhalefet liderlerinin, Sn. Erdoğan'ı dini hassasiyetlere dokunur gibi gözüken ama esasında dini inançlarla hiçbir ilişkisi olmayan konularda eleştirmekten kaçınmasını anlamak çok zor.

biriminin hizmet etmediği vatandaşların ödediği vergilerden pay alması ise, bırakın çağdaş laik bir devleti, İslam'ın, ibadet kurumları ve personelinin önemli bir kısmının özel vakıflarla desteklendiği tarihsel deneyimi ile dahi uyum içinde değil. Müslüman olsun ya da olmasın, birçok vatandaş, Diyanet İşleri'ne ve giderek ülkenin birçok yerinde tek öğrenim seçeneği haline getirilen imam-hatip okullarına ayrılan paranın, AKP'nin siyasi gündemine hizmet ettiğinin de farkında. Aynı vatandaş, Muhammed Peygamber ve ashabının tevazu'u ile Diyanet İşleri Başkanlığı makam arabası ya da Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın lüksü arasındaki farkın da bilincinde.

Fonda görünen manzara bu minvalde iken, muhalefet liderlerinin, Sn. Erdoğan'ı dini hassasiyetlere dokunur gibi gözüken ama esasında dini inançlarla hiçbir ilişkisi olmayan konularda eleştirmekten kaçınmasını anlamak çok zor. Ayasofya'nın camiye çevrilmesinin hangi acil ihtiyacımızı karşıladığını sormak da mı çok güç? Sık sık rastlandığı üzere, HDP gene Türkiye topraklarında binlerce yıldır yaşamış halkların ortak tarihsel vicdanına ses vererek çoğulculukla matematiksel çoğunlukçuluk arasındaki farkın altını çiziyor. CHP de Türkiye seçmeninin, dini inançları adına bir hayır işlemekle iktidarını perçinlemek uğruna siyasi manevralara girişmek arasındaki ince farkı hissedebileceğine biraz daha güvenebilse, belki de muhalefet partileri Ayasofya'nın farklı bir şekilde değerlendirilmesi seçeneği etrafında evrensel değerlere dayanan

Muhalefet ittifakının, neye karar vereceğinden ziyade, HDP'yi dışlamadan birlikte çalışma deneyimi kazanması ve İslam'ın adı anılan her meselede AKP'nin siyasi gündemine teslim olmanın dışında seçenek üretebilme pratiği kazanması çok önemli, zira AKP eşcinselliği yok saymaktan tutun da İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye uzanan geniş bir yelpaze üzerinde geliştirdiği tutucu söylemlerle, iktisadi açıdan artık kendilerine pek bir şey sunamadığı muhafazakar safları bir değerler hattı üzerinde sıklaştırmanın peşinde.

güçlü bir ittifak kurabilirlerdi. Böyle bir ittifakın Ayasofya'nın cami olarak kullanılmasına karşı çıkması da zaten gerekmiyor, zira Ayasofya'nın bir kısmı 1991'den beri cami olarak hizmet veriyor ve 2016'dan beri de tam zamanlı çalışan bir imamı var.

Böyle bir muhalefet ittifakının, neye karar vereceğinden ziyade, HDP'yi dışlamadan birlikte çalışma deneyimi kazanması ve İslam'ın adı anılan her meselede AKP'nin siyasi gündemine teslim olmanın dışında seçenek üretebilme pratiği kazanması çok önemli, zira AKP eşcinselliği yok saymaktan tutun da İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye uzanan geniş bir yelpaze üzerinde geliştirdiği tutucu söylemlerle, iktisadi açıdan artık kendilerine pek bir şey sunamadığı muhafazakar safları bir değerler hattı üzerinde sıklaştırmanın peşinde. Siyasetteki bu yeni tartışmaların, Sn. Erbaş'ın koronadan kırılan dünyanın ortasında çaresi çoktan bulunmuş HIV virüsüne atıf yaparak eşcinselleri ötekileştirdiği Cuma hutbesi akabinde gündeme sokulması da elbette kayda değer.

Farklı seçenek üretmek konusunda sıkıntı çeken muhalefet partilerine benim mütevazı önerim Türkiye Ermenileri Patriği Sahak Maşalyan'a kulak vermeleri. Patrik beş hafta önce Ayasofya'nın bütün dinlere açılmasını önerdi. Ayasofya pek âlâ da haftanın yarısı

Ayasofya'nın zemini Alevi semahına da, Cuma namazına da, Şabat ayinine de, Pazar vaazlarına da açık olsa güzel olmaz mıydı?

bir müze olarak gezilip perşembe öğleden sonradan pazar akşamına kadar Türkiye'de temsil edilen bütün dinlere kucak açan bir mabede dönüştürülebilir. Ayasofya'nın zemini Alevi semahına da, Cuma namazına da, Şabat ayinine de, Pazar vaazlarına da açık olsa güzel olmaz mıydı? Böylesi bir dönüşüm hem Ayasofya'yı canlı tutar, hem bir kültürel miras mekanı olarak geleceğinin korunmasına katkı sağlar, hem Türkiye'nin çeşitliliğini simgeler, hem benzer mekanlar için örnek alınacak uluslararası bir teamülün oluşmasına önayak olur, hem de ülkemizde İslamcılık üzerinden kurulmaya çalışılan bir siyasi hakimiyet yerine İslam'ın evrensel değerlerine vurgu yapan bir toplumsal uzlaşmanın simgesi haline gelirdi. İslam da dahil bütün dinlerin temelinde insanları iyiliğe ve ahlaken doğru seçimlere yöneltmek hedefi vardır ki bu hedef başkalarının inançlarını görmezden gelmeyi değil, onlara karşı hassasiyet göstermeyi gerektirir. Ayasofya'nın bu şekilde birden çok amaca hizmet ederek kullanılması, hem çocuklarımızın başkalarına, başkalarının kendilerine nasıl davranmalarını istiyorlarsa öyle davranmalarını öğrenmesini sağlar, hem de muhalefet partilerine, Müslümanların Ayasofya'da ibadet hakkını inkar etmeden ve ülkemizin çoğulcu geçmiş ve bugününü de silmeden Türkiye'deki farklı cemaat ve gruplara saygı göstermenin yolunu göstermiş olur.

(1) İşte tam da bu nedenle, değerli meslektaşım Mücahit Bilici'nin "bedevilik ve vahşet çağı" ibaresi talihsiz bir ifade olmuş, zira

Her ne kadar Kudüs'ün, teslim olmuş olması nedeniyle, teslim olmayı reddeden Konstantiniye'ye göre farklı bir hukuki statüde olduğu iddia edilebilse de, Hristiyan Arap geleneğinde aktarıldığına göre, Halife Ömer, bu kilisede dua etmeyi, ileride kilisenin camiye çevrilmesine meşruiyet verebileceğini düşünerek reddetmiştir.

ne Haçlılar, ne de Osmanlılar Bedevi (ya da bedevi) idi. Ayrıca, Bedeviler'in içinde yaşadıkları koşulların bir sonucu olarak şehirlilere kıyasla vahşete daha mayil olup olamayacakları ve bu nedenle "bedevilik" kavramının "medenilik" kavramının zıt anlamlısı olarak kullanılmasının yerinde olup olmadığı sorularına hiç girmeden, İslam'ın erken halifelik devrinin, ya Mekke'li, ya da Mekke kökenli olup da başka Arap (ya da Araplaşmış) şehirlerinde yaşayan, dolayısıyla en azından şehirli olmaları nedeniyle medeni sıfatını hak keden önderlerinin, Konstantiniye'yi fethettiklerinde kendileri de en azından yüz elli yıldır şehirlerde yaşayan Osmanlı önderlerine nazaran, yerel dini hassasiyetler konusunda daha duyarlı olduklarını da kabul etmek gerekir. 638'de, askerleri arasında Bedeviler'in de bulunmuş olması muhtemel bir ordu tarafından fethedilen Kudüs'teki meşhur Kutsal Kabir Kilisesi bugüne kadar bir kilise olarak kalabilmiştir. Her ne kadar Kudüs'ün, teslim olmuş olması nedeniyle, teslim olmayı reddeden Konstantiniye'ye göre farklı bir hukuki statüde olduğu iddia edilebilse de, Hristiyan Arap geleneğinde aktarıldığına göre, Halife Ömer, bu kilisede dua etmeyi, ileride kilisenin camiye çevrilmesine meşruiyet verebileceğini düşünerek reddetmiştir. Buna mukabil, Fener'de daha çok Kanlı Kilise olarak bilinen mabet dışında, İstanbul'daki hemen her Bizans kilisesi sonunda camiye çevrilmiştir.

(2) Bu yazının İngilizce kaleme alınmış ilk hali için yaptığım araştırma tamamlandığında, [Ümit Kıvanç'ın Duvar'daki yazısı](#) henüz yayınlanmamıştı, o yüzden ona atıfta bulunamamıştım. Kendisinin affına sığınıyor ve bu “aslına rücu” meselesini gayet güzel irdeleyen yazısını herkese tavsiye ediyorum.

(3) Bu metin literatürde yüzyıllardır Ahmed Bîcân'a (ö. 1466'dan sonra) atfedilegelmiş olsa da, Carlos Grenier iki sene önce bu atfı ciddi anlamda sorgulamıştır. Metnin istinsah tarihi en eski yazmalarının onaltıncı yüzyılın sonlarına ait olması metnin tarihlendirilmesini zorlaştırıyor. Ancak metnin Ahmed Bîcân gibi Sufi meşrepli birinden ziyade, metinde kendisinden saygıyla söz edilen Abdurrahman Bistami ve talebeleri etrafında yeşeren Osmanlı İhvânussafâsı'nın bir temsilcisine ait olması daha akla yakın geliyor.

*Bu makalenin ilk hali (İngilizce olarak) Jadaliyya'da yayınlanmıştır.